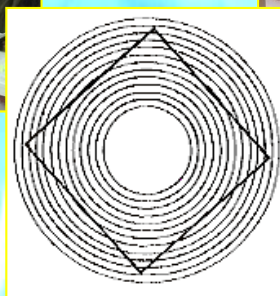
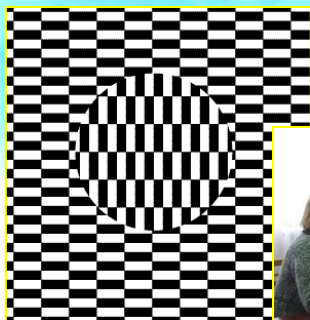
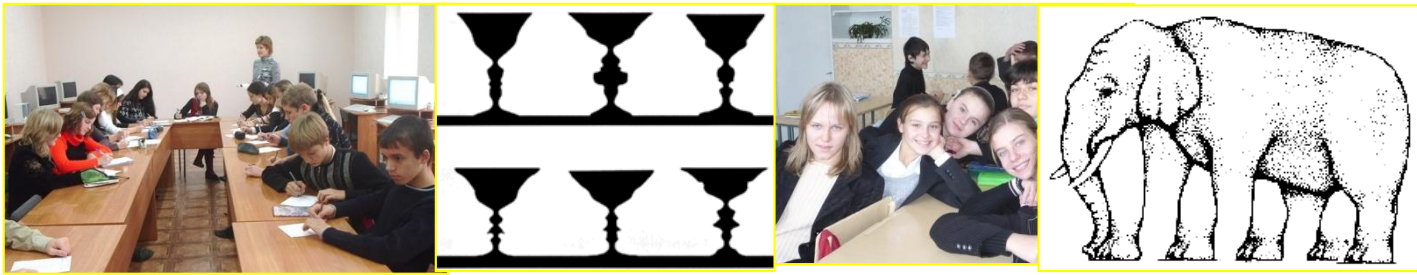


Сєвєродонєцький багатопрофільний лицєй
Сєвєродонєцької мїської ради Луганської
областї



Психологічні
аспекти розвитку
інтелектуальних
здібностей учнів
методичний посібник

Упорядник
Сухоставська М. А.,
практичний психолог



ЗМІСТ

<i>Вступ.....</i>	2
<i>Психолого-педагогічний семінар «Психологічні аспекти розвитку інтелектуальних здібностей учнів».....</i>	4
<i>Додаток 1. Практичні рекомендації щодо розвитку каналів сприймання учнів.....</i>	23
<i>Додаток 2. Вправи на розвиток відчуття та сприйняття учнів.....</i>	26
<i>Додаток 3. Ілюзії сприйняття.....</i>	30
<i>Додаток 4. Практичні рекомендації щодо корекції уваги учнів.....</i>	38
<i>Додаток 5. Вправи на розвиток уваги учнів.....</i>	41
<i>Додаток 6. Практичні рекомендації щодо розвитку пам'яті учнів.....</i>	49
<i>Додаток 7. Вправи на розвиток пам'яті учнів.....</i>	51
<i>Додаток 8. Практичні рекомендації щодо розвитку мислення учнів.....</i>	58
<i>Додаток 9. Вправи на розвиток мислення учнів.....</i>	59

<i>Додаток 10. Практичні рекомендації щодо розвитку уяви учнів.....</i>	<i>71</i>
<i>Додаток 11. Вправи на розвиток уяви учнів.....</i>	<i>72</i>
<i>Список літератури.....</i>	<i>78</i>

ВСТУП

*Діти часто досягають успіхів,
якщо їх заохочують дорослі.
Б.Гейтс*

Проблема інтелектуального розвитку учнів у процесі навчання є традиційно актуальною для психолого-педагогічної теорії і практики.

Темп розвитку психологічних процесів дитини є основним показником її інтелекту. Прояви інтелекту різноманітні і нестабільні. І все ж загальною, домінантною ознакою, за допомогою якої можна відрізнити інтелект від інших особливостей поведінки особистості, «є активізація у будь-якому акті мислення, пам'яті, уяви всіх тих психічних функцій, які забезпечують пізнання навколишнього світу. Відповідно під інтелектом... маються на увазі не всі прояви індивідуальності, а насамперед ті, які стосуються пізнавальних властивостей і особливостей» [Фурман].

Залежність інтелекту від якості освіти підтверджена численними науковими дослідженнями. Так, відомий американський фахівець у галузі теорії і практики психологічного тестування А. Анастасі зазначає, що IQ – не постійна величина і змінюється під впливом навколишнього

середовища. Зміна коефіцієнту інтелектуальності пов'язана з тим, наскільки вміло організовано навчання і виховання у школі і, зокрема, наскільки послідовно реалізується індивідуальний підхід до учнів.

Підлітковий вік характеризується підвищеною інтелектуальною активністю. Мислення підлітка спрямоване на широкі узагальнення. Учні можуть формулювати гіпотези, досліджувати й порівнювати між собою різні альтернативи у вирішенні однакових завдань. Одночасно у підлітків з'являється нове ставлення до навчання. Їх починають приваблювати дисципліни й види знань, де вони можуть краще пізнати себе, проявити самостійність, і до таких знань у них виробляється особливе ставлення. Прагнення до самоосвіти, самоствердження – характерні особливості і підліткового, і раннього юнацького віку. Тому, саме у цьому віці є актуальним розвиток інтелектуальних здібностей учнів.

Один із шляхів – впровадження вчителем до навчально-вихованого процесу розвиваючих вправ, що може стати добрим стимулом залучення невикористаних психічних резервів учнів, додатковим поштовхом їх інтелектуального розвитку.

Мета розвивальних вправ:

- ❖ зняття стресу, що виникає внаслідок одноманітності шкільного життя;*
- ❖ знайомство з простими способами розвитку уваги, пам'яті, сприймання, уяви, мислення;*
- ❖ навчання ефективним технологіям обробки та запам'ятовування інформації.*

Метою створення даного методичного посібника є узагальнення досвіду практичних психологів України щодо

шляхів розвитку інтелектуальних здібностей дітей. Власна практика роботи з учнями ліцею виявила необхідність узагальнення вправ з розвитку пізнавальних процесів: сприймання, уваги, пам'яті, мислення, уяви.

Подані матеріали можуть бути використані у психокорекційній та розвивальній діяльності практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти, а також вчителями у педагогічній практиці.

Психолого-педагогічний семінар

«ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ»

Мета: *ознайомлення вчителів з психологічними аспектами розвитку інтелектуальних здібностей учнів; відпрацювання вправ щодо розвитку сприймання, уваги, пам'яті, мислення, уяви та надання практичних рекомендацій для подальшого їх використання в умовах профільного навчання.*

Обладнання: *комп'ютер, мультимедійний проектор, презентація Power Point, бланки вправ, папір, олівці, додатки-рекомендації.*

ХІД СЕМІНАРУ

I. Вступна частина. Оголошення теми та мети семінару.

Психолог: - Ми вже звикли, що у підготовці вчителів найбільшу увагу приділяють вивченню предмета, методики його викладання і зовсім мало – психофізіологічним процесам розумової діяльності учнів. Більшість учителів дуже мало обізнані (або й зовсім не знають) як відбувається розвиток інтелекту, які особливості сприйняття учнями з різними типами мислення в різних вікових групах. Як працює і розвивається пам'ять? Як пов'язані між собою увага, мислення та інтелект?

Тому часто навчання в наших школах є процесом навчально-методичної діяльності вчителів, спрямованої на умовного учня. Як наслідок - маємо відповідний результат: успішно навчається в старшій школі лише трохи більше

половини учнів. А саме підлітковий вік відрізняється підвищеною інтелектуальною активністю.

Тому ми врахували побажання, які прозвучали в ваших анкетах щодо необхідності підвищення рівня психологічних знань, і почнемо психологічну просвіту в рамках сьогоднішнього семінару.

Знання вчителів про рівень інтелектуального розвитку та вміння застосовувати і використовувати ці знання – це одна із основних вимог до забезпечення процесу розвитку дитини. Досить часто ми стикаємося з тим, що дитина має високий рівень інтелекту, але реалізувати його в діяльності не спроможна. І тобі постає логічне питання: що їй заважає? або чого не хватає?

Інтелект – це глобальна здатність розумно діяти, раціонально мислити і добре справлятися з життєвими обставинами, тобто успішно м'яються силою з навколишнім світом.

Складові інтелекту:

- ❖ дані або знання інформації;
- ❖ здатність знаходити або створювати знання.

Тому обов'язковою у роботі вчителя має стати праця над такими психічними процесами: **сприймання, увага, пам'ять, мислення, уява**, що складають пізнавально-інтелектуальну сферу людини.

Охопити всю тему в рамках одного семінару досить важко. Тому роботу над складовими: сприймання, увага, пам'ять, мислення, та уява, ми будемо проводити протягом двох семінарів.

Отже головна задача нашого психолого-педагогічного семінару - навчитися розвивати складові інтелектуальної сфери підлітка: сприймання, увагу, пам'ять, мислення та уяву.

II. Основна частина.

СПРИЙМАННЯ

Під **сприйманням** розуміють психічний пізнавальний процес, результатом якого є суб'єктивні образи предметів і явищ, що безпосередньо впливають на органи чуття людини.

Хоча людина одержує інформацію про світ п'ятьма каналами, але тільки три з них вчені виділяють як основні – зір, слух, дотик.

Визначають **три шляхи сприймання:**

Візуальний (зорові відчуття);

Аудіальний (слухові відчуття);

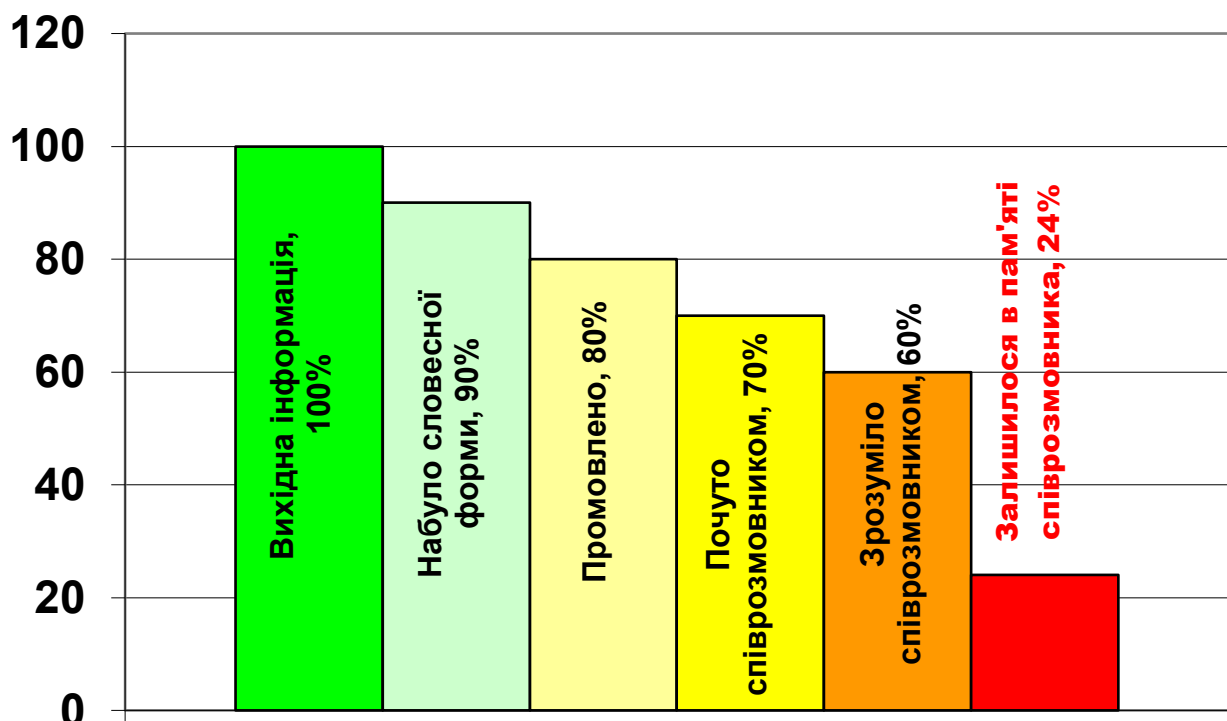
Кінестетичний (відчуття тіла).

Вправа на визначення шляху сприймання.

Закрийте, будь ласка, очі і уявіть себе на морському узбережжі. Спробуйте описати свої почуття. Яких образів набула ця картинка. Які були визвано асоціації. Які органи відчуття ви застосувати для створення цього образу.

Вже завдяки цієї вправі ми можемо саме для себе вирішити, що більшість із нас в більшій мірі використовує візуальний, або змішаний вид сприймання.

Те, як **сприймають** учні ту інформацію, яку кожного дня надають їм вчителі, використовуючи, наприклад, лише аудіальний (слуховий) тип сприймання, можна простежити за наступною діаграмою.



На кожному із етапів відбувається втрата інформації.

Ще один приклад. Розглянемо малюнки. Чому ми повіримо більше? Словам, сказаним уголос (аудіальне сприймання), або виразу обличчя (візуальне сприймання)?



Я не хочу цього робити



Я зичу тобі добра

Бажаючі визначити серед учнів категорії А, В, К, можуть використати просту методику. Поставте загальне запитання і спостерігайте:

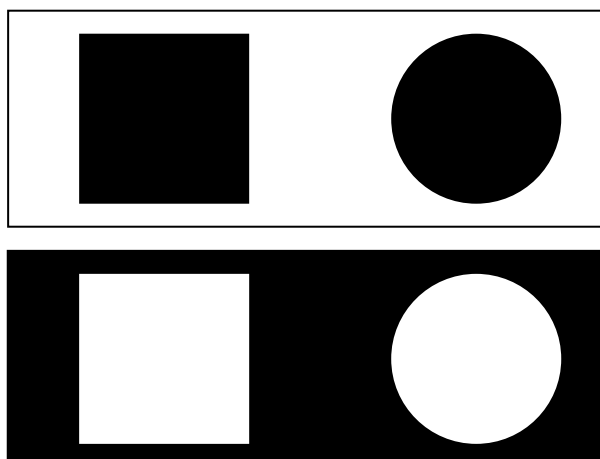
- Візуали — дивляться ввверх,
- Аудіали — в бік або вліво вниз,
- Кінестетики — майже постійно знаходяться у русі.

Тому перша рекомендація семінару буде сформульована наступним чином:

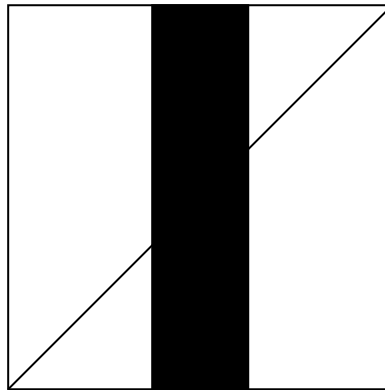
Для закріплення більш повного об'єму інформації набутої протягом уроку використовуйте всі шляхи сприймання: візуальний; аудіальний; кінестетичний (додаток № 1, 2).

Сприймання предметів може бути помилковим. Існує таке цікаве явище, як ілюзії сприйняття. Помилки (ілюзії) виявляються в діяльності різних аналізаторів. Ілюзії – це перевернуте відображення дійсності. Найбільше відомими є зорові ілюзії (додаток 3).

Порівняйте, який квадрат і коло більше, а які менші – чорні чи білі?



Подивіться, будь ласка, чи рівно проведено діагональ від одного кута квадрата до іншого.



УВАГА

Коли Чарльза Дарвина запитали, чим він відрізняється від інших? Він відповів: «Просто, я зауважую те, що не зауважують інші».

Необхідною передумовою як успішного навчання, так і будь-якої діяльності взагалі є розвинута УВАГА. Тому не є випадковим, що саме її властивості турбують вчителів при вступу дітей до школи, при відборі до різних професій тощо.

Увага – форма психічної діяльності, що виявляється у її спрямованості і зосередженості на певних об'єктах при одночасному абстрагуванні від інших.

Виділяють наступні властивості уваги:

- ❖ концентрація;
- ❖ розподілення;
- ❖ обсяг (просторові властивості);
- ❖ переключення;
- ❖ стійкість;
- ❖ коливання (часові характеристики).

Шановні вчителі, а чи можете ви концентрувати свою увагу на якій не будь дії. Зараз ви зможете це перевірити за допомогою **вправи «Пальці»**.

Учасники зручно розташовуються в кріслах або на стільцях, утворюючи коло. Слід переплести пальці встановлених на коліна рук, залишивши великі пальці вільними. По команді «Почали» поволі обертати великі пальці один навкруги іншого з постійною швидкістю і в одному напрямі, стежачи за тим, щоб вони не торкалися один одного. Треба зосередити увагу на цьому русі. По команді «Стоп» припинити вправу. Тривалість 5—15 хвилин.

Ця вправа досить наглядно показує, що іноді досить важко концентрувати свою увагу на певному об'єкті.

Якщо ви вже визначилися з проблемами уваги учня, то можете підібрати відповідні вправи із запропонованих нижче.

Вправа «Скорочення оповідання»

Мета: сприяння організованості і підвищенню чіткості, умінню відволікатися від дрібниць.

Хід вправи: пред'являється віддрукованим або зачитується коротке оповідання. Його зміст треба передати максимально стисло, використовуючи лише одне – два – три речення, і так, щоб в них не було жодного зайвого слова. При цьому основний зміст оповідання, звичайно ж, повинен зберегтися, другорядні моменти і деталі слід відкинути. Перемагає той, у кого оповідання коротше і при цьому збережено основний зміст. Можлива сумісна доробка і «шліфовка» найвдалиших відповідей.

Вправа «Оператор»

Мета: розвивати у дітей вміння концентрувати увагу.

Хід вправи: наприкінці уроку роздайте дітям картки (чи напишіть на дошці) з термінами, поняттями, які ви використовувати на уроці, приховавши її у довільному наборі літер.

Завдання: за 30 секунд знайти терміни, з якими ми познайомилися сьогодні.

цкнаоипьбувагаіилфоуєзйцгу'таьвтаежявінтелектдшцкрпйїцзвстияю
єідщалеокгмчвжфїхїєкшеитпам'ятьсмючйїцхвлипьбувагаіилфоуєзй

цдаьмптсприйманьяполшвдопгктьбвжів'чжідвопрgezцхієідвдалоаш
аьтимисленьяопоаежеледдпкзковашк'нйецекиьуяваиджрловбвьвіш

Вправа «Запитання»

Мета: розвивати довільну увагу.

Хід вправи: на початку уроку запропонуйте кожному учню вигадати мінімум по два цікавих запитання за матеріалом уроку. Наприкінці уроку проведіть конкурс на найкраще запитання.

Запропонуйте учням самим вигадати вправи на розвиток уваги. Наприклад скласти 30 запитань на задану тему та ін.

Для корекції уваги ви можете скористатися такими порадами (додаток № 4):

- *Частіше використовуйте засіб взаємної перевірки письмових завдань, який сприяє концентрації уваги учнів.*
- *Не називайте ім'я учня, увагу якого ви хочете привернути перед запитанням. Тим ви втрачаєте увагу більшості учнів. Адже останнім не потрібно пригадувати цей матеріал. Та інші.*

Пропонується також використання наступних вправ (додаток № 5).

В процесі формування уваги відбувається зростання зв'язків уваги з такими психічними процесами, як пам'ять, мислення, з вербальним і невербальним інтелектом. Особливо це стосується пам'яті учнів, оскільки саме увага створює максимально сприятливі умови для її функціонування.

ПАМ'ЯТЬ

У підлітковому віці відбуваються важливі процеси, пов'язані з перебудовою пам'яті. А наша освіта використовує переважно пам'ять дитини. І шкільні бали оцінюють фактично її – запам'ятав чи ні програмний матеріал.

Пам'ять – закріплення, збереження і відтворення в мозку того, що відбувається в минулому досвіді людини.

Пам'ять включає такі процеси: запам'ятовування, збереження, забування та відтворення. Види пам'яті визначають за такими критеріями:

- що запам'ятовується і відтворюється — пам'ять поділяють на рухову, емоційну, образну, словесно-логічну;
- за тривалістю закріплення і збереження матеріалу — оперативна і тривала;
- як процеси пам'яті включаються у структуру діяльності, як вони пов'язані з її цілями та засобами — пам'ять несвідому і свідому;
- за усвідомленням (розумінням) змісту матеріалу пам'яті — смислова й механічна.

Емоційна — це запам'ятовування і відтворення своїх емоцій і почуттів.

Образна — запам'ятовування образів, уявлень про предмети та явища навколишнього світу. Вона буває зоровою, слуховою, дотиковою, нюховою, смаковою.

Словесно-логічна (словесна) — це наші думки, поняття, судження.

Оперативна — швидке запам'ятовування, негайне відтворення і збереження ненадовго.

Довгочасна — тривале зберігання.

Несвідома — сама по собі.

Смислова — пов'язана з розумінням запам'ятовуваного.

Механічна — не досягається розуміння заучуваного матеріалу.

Для більш ефективного засвоєння учбового матеріалу необхідно навчати дітей правилам роботи з пам'яттю (*додаток б*).

Пропоную вашій увазі вправу спрямовану на визначення оперативної пам'яті.

Вправа на визначення оперативної пам'яті

Методика застосовується для вивчення оперативної пам'яті в тих випадках, коли вона несе основне функціональне навантаження.

Порядок проведення. *Випробовуваному вручається бланк, після чого експериментатор дає наступну інструкцію.*

Інструкція: «Я зачитуватиму числа — 10 рядків з 5 чисел в кожному. Ваша задача — запам'ятати ці 5 чисел в тому порядку, в якому вони прочитані, а потім в думці скласти перше число з другим, друге з третім, третє з четвертим, четверте з п'ятим, а отримані чотири суми записати у відповідному рядку бланка. Наприклад: 6, 2, 1, 4, 2 (записується на дошці або на папері). Складаємо 6 і 2 — виходить 8 (записується); 2 і 1 — виходить 3 (записується); 1 і 4 — виходить 5 (записується); 4 і 2 — виходить 6 (записується)».

Якщо у випробовуваного є питання, експериментатор повинен відповісти на них і приступити до проведення тесту. Інтервал між зарахуванням рядів — 15 сек.

ЗРАЗОК БЛАНКА

№ ряду	Сума
1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	
9	
10	

Стимульний матеріал

1.	5, 2, 7, 1, 4
2.	3, 5, 4, 2, 5
3.	7, 1, 4, 3, 2
4.	2, 6, 2, 5, 3
5.	4, 4, 6, 1, 7
6.	4, 2, 3, 1, 5
7.	3, 1, 5, 2, 6
8.	2, 3, 6, 1, 4
9.	5, 2, 6, 3, 2
10.	3, 1, 5, 2, 7

КЛЮЧ

1.	7 9 8 5
2.	8 9 6 7
3.	8 5 7 5
4.	8 8 7 8
5.	7 9 7 8
6.	6 5 4 6
7.	4 6 7 8
8.	5 9 7 5
9.	7 8 9 5
10.	1 6 7 9

Інтерпретація результатів

Підраховується число правильно знайдених сум (максимальне їх число — 40). Норма дорослої людини — від 30 і вище.

Методика зручна для групового тестування. Процедура тестування займає небагато часу — 4—5 мін. Для отримання більш надійного показника оперативної пам'яті тестування можна через деякий час повторити, використовуючи інші ряди чисел.

Прийоми або системи, що служать для зберігання, кодування і відтворення інформації, називаються **мнемонікою**.

Ще давньогрецькі філософи Аристотель, Платон, Сократ цікавилися питаннями пам'яті. У середньовіччі, коли потрібно було заучувати Священне Писання, вчені також пропагували мистецтво мнемоніки. Серед них був, наприклад, Джордано Бруно.

Вашій увазі пропонується низка вправ, спрямованих на корекцію окремих властивостей та видів пам'яті (додаток 7).

Вправа «Миколай»

Мета: навчити учнів запам'ятовувати дати способом «віднесення до себе».

Хід вправи: якщо потрібно запам'ятати дату, запитайте учнів: «До якої події у вашому житті чи житті ваших близьких і знайомих ми її «прикріпимо»?».

Наприклад: 10 клас, тема «Українська революція», потрібно запам'ятати дату Брест-Литовського договору (9 грудня — початок переговорів, за 10 днів до Миколая, визначної події у житті кожної дитини!).

Вправа «Асоціація - 1»

Мета: навчити учнів для мнемонічних дій користуватися асоціаціями.

Хід вправи: поясніть учням зміст асоціацій, починаючи з простих прикладів — хрестик на руці, вузлик тощо. Дайте список слів, що стосуються теми, яку ви вивчаєте.

Завдання: вигадати асоціації. *Наприклад: 10 клас, тема «Післявоєнне облаштування світу», потрібно запам'ятати назву мирного договору з Австрією (Сен-Жерменський). Попросіть дітей знайти із чим в їхній пам'яті пов'язується ця назва. Відповідь хлопців миттєва — футбольний клуб (Парі Сен Жермен).*

МИСЛЕННЯ

Мислення є одним із провідних пізнавальних процесів, вищим ступенем пізнання. Те, якого кольору стіни або скільки сторін у коробки, ми бачимо, а ось те, що квадрат гіпотенузи прямокутного трикутника дорівнює сумі квадратів катетів, — цього ніхто з нас побачити не в змозі, яким би гарним не був наш зір. Встановити тут допомагає істину мислення.

Мислення — це узагальнена й опосередкована форма психічного відображення навколишньої дійсності, що встановлює зв'язки і відношення між суб'єктами, що пізнаються.

Розрізняють три основні форми мислення: *поняття, судження й умовивід*.

Поняття — це форма мислення, у якій відображаються загальні, й до того ж суттєві, властивості предметів і явищ.

Кожний предмет, явище мають багато різних властивостей, ознак. Ці властивості, ознаки можна розділити на дві категорії — *суттєві й несуттєві*. Наприклад, кожний окремий трикутник має три кути, певні розміри — довжину сторін і площу, певну величину кутів, форму. Але тільки перша ознака робить фігуру трикутником, дає змогу відрізнити її від інших фігур: прямокутника, кола, трапеції. Інші ознаки відрізняють один трикутник від іншого; при їх зміні трикутник не перестане бути трикутником. Так само і кожне окреме дерево має такі ознаки, що дають можливість відрізнити його від чагарника, трави (тобто суттєві ознаки), наприклад, наявність стовбура; і такі, які відрізняють одне дерево від іншого, наприклад, вік, кількість гілок, наявність дупла тощо.

У понятті утримуються лише властивості загальні й суттєві для низки однорідних предметів. Так, для поняття «школяр» загальна суттєва властивість — навчання у школі (але не вік, національність, колір очей або колір волосся). Для поняття «термометр» — те, що це прилад для вимірювання температури навколишнього середовища (а не його форма, розміри тощо).

Поняття — більш розвинена і всебічна форма пізнання, воно значно ширше і повніше відображає дійсність, ніж уявлення.

У судженнях відображаються зв'язки і відносини між предметами та явищами навколишнього світу та їх властивостями й ознаками. *Судження* — це форма мислення, що містить твердження або заперечення якого-небудь положення щодо предметів, явищ або їх властивостей.

Прикладами стверджувального судження можуть бути такі судження, як «Учень знає урок» або «Психіка є функція мозку». До негативних суджень належать такі, у яких відзначається відсутність у предмета тих чи тих ознак. Наприклад, «Це слово не дієслово» або «Ця ріка не судохідна».

Судження бувають *загальними, частковими й одиничними*. У загальних судженнях стверджується або заперечується щось щодо всіх предметів і явищ, поєднаних поняттям, наприклад: «Усі метали проводять електрику». У частковому судженні йдеться тільки про частини предметів і явищ, поєднаних поняттям, наприклад: «Деякі школярі вміють грати в шахи». Одиничне судження — це судження, у якому йдеться про якесь індивідуальне поняття, наприклад: «Київ — столиця України», «Шевченко — великий український поет і художник».

Судження розкриває зміст понять. Знати який-небудь предмет або явище — це вміти висловити про нього правильне і змістовне судження, тобто вміти судити про нього. Істинність суджень перевіряється суспільною практикою людини.

Умовивід — така форма мислення, у процесі якої людина, зіставляючи й аналізуючи різні судження, виводить із них нове судження. Типовий приклад умовиводу — доведення геометричних теорем.

Людина користується в основному двома видами умовиводів — *індуктивними і дедуктивними*.

Індукція — це спосіб міркування від часткових суджень до загального судження, установлення загальних законів і правил на підставі вивчення окремих фактів і явищ.

Дедукція — це спосіб міркування від загального судження до часткового судження, пізнання окремих фактів і явищ на підставі знання загальних законів і правил.

Для перевірки деяких форм мислення пропонується виконання наступної вправи.

Вправа «Шестиклітинковий логікон»

Порівнюючи інформацію у верхніх клітинках і в нижніх, необхідно знайти в них логічний зв'язок. Це дасть можливість заповнити порожню клітинку.

Наприклад:

2	6	10
Б	Д	?

Відповідь: у порожній клітинці повинна бути буква «З», тому цифри вгорі відповідають місцям літер алфавіту.

1)

7	45	654
0	д	?

2)

жук	людина	кінь
6	2	?

3)

білий	ніс	сів
п	і	?

4)

рука	ніж	лук
ж	ч	?

5)

лак	село	клей
3	4	?

6)

13	62	81
н	п	?

7)

слон	сом	вуж
т	р	?

8)

висота	довжина	час
в	о	?

9)

морс	скарб	клуб
с	р	?

10)

крем	хром	хрін
е	о	?

11)

колір	звук	смак
о	в	?

12)

оса	окунь	хлопчик
к	р	?

13)

бджола	корова	вівця
м	м	?

14)

36	81	45
1	6	?

15)

година	метр	джоуль
ч	д	?

16)

футбол	бадмінтон	бокс
м	в	?

17)

79	21	46
д	о	?

18)

дерево	кущ	трава
с	ч	?

19)

зима	осінь	літо
б	ж	?

20)

25	15	45
6	4	?

Відповіді:

- 1) Літера «Т» — у верхньому ряді стоять числа: однозначне, двозначне, тризначне (за першими літерами);
- 2) Цифра «4» — у жука — 6 ніжок, у людини — 2 ноги, у коня — 4;
- 3) Літера «Д» — білий — прикметник, ніс — іменник, сів — дієслово (за першими літерами);
- 4) Літера «Ч» — рука — жіночого роду, ніж — чоловічого роду, лук — чоловічого роду;
- 5) Цифра «4» — лак — слово із 3 літер, село — із 4 літер, клей — із 4 літер;
- 6) Літера «Н» — 13 — непарне число, 62 — парне, 81 — непарне;
- 7) Літера «З» — слон — тварина, сом — риба, вуж — змія;
- 8) Літера «С» — висота — «В» — перша літера, довжина «О» — друга літера, час «С» — третя літера;
- 9) Літера «Л» — морс — остання «С», скарб — передостання «Р», клуб — третя від кінця буква «Л»;
- 10) Літера «І» — крем — голосна «Е», хром — голосна «О», хрін — голосна «І»;
- 11) Літера «Я» — колір «О» — очей, звук «В» — вуха, смак «Я» — язик;
- 12) Літера «Л» — оса — комаха, окунь — риба, хлопчик — людина;
- 13) Літера «В» — бджола дає мед, корова дає молоко, у вівці беруть вовну;
- 14) Число $2 - 36 : 9 - 3 + 1$; $81 : 9 - 3 = 6$; $45 : 9 - 3 = 2$;
- 15) Літера «Р» (або «Е», «Т») — година — час, метр — довжина, джоуль — робота (або енергія роботи, кількість теплоти);
- 16) Літера «Р» — футбол — м'яч, бадмінтон — волан, бокс — рукавичка;
- 17) Літера «Д» — 79 закінчується на 9, 21 — закінчується числом 1, 46 — закінчується числом 6;
- 18) Число «Ж» — дерево — середнього роду, кущ — чоловічого роду, трава — жіночого роду;
- 19) Літера «З» — зима — переважає білий колір, осінь — жовтий, літо — зелений;
- 20) Число $10 - 25 : 5 + 1 = 6$, $15 : 5 + 1 = 4$, $45 : 5 + 1 = 10$.

Вправу можна пропонувати дітям з 14 років.

У процесі мислення виконуються різні операції, аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, класифікація, систематизація (див. табл.).

Кожна з цих операцій виконує певну функцію і перебуває у складному взаємозв'язку з іншими операціями. Кожна з них не може виявлятися ізольовано, без зв'язку з іншими. Наприклад, якщо йдеться про трикутник, то ми спочатку **аналізуємо** кількість сторін, довжину сторін у різних трикутників, кути і їх розмір, колір та інше. Завдяки **порівнянню** виділяється загальне і відмінне в різних трикутниках, **абстрагування** дає змогу відволіктись від несуттєвих і виділити суттєві ознаки, **синтез** дає можливість об'єднати суттєво загальне, те, що притаманне трикутникам. Специфічні особливості, характерні для різних видів трикутників, слугують основою для **класифікації** і визначення видів трикутників. Порівняння різних видів трикутників дає можливість їх **систематизувати**.

Операції мислення

Операції	Функція операції	Розглянемо для прикладу
Аналіз	Розподіл предметів і явищ на частини або властивості	<i>Червоний, залізний, легковий; складається з корпусу, коліс, двигуна, керма</i>
Синтез	Об'єднання частин або властивостей у єдине ціле	<i>Засіб транспорту, червоний, на чотирьох колесах, легковий—?</i>
Порівняння	Зіставлення предметів і явищ, знаходження схожості й відмінності між ними	<i>Засіб транспорту, який рухався на колесах і має двигун; як і вантажний, але нижчий, має місця для пасажирів</i>
Абстрагування	Виділення одних ознак у предметах або явищах і відокремлення од інших	<i>Червоний як помідор або швидкий як гепард</i>
Узагальнення	Об'єднання предметів і явищ за їх загальними зовнішніми або суттєвими ознаками	<i>Легковий, вантажний, спеціалізований — автомобілі</i>
Класифікація	Операція групування предметів або явищ за суттєвими ознаками	<i>Рухається за допомогою двигуна — відноситься до класу транспорту; рухається за допомогою коліс — клас наземного транспорту</i>
Систематизація	Пізнання цілісного об'єкту в сукупності його суттєвих взаємозв'язків, теоретичне відтворення цілісного об'єкту	<i>Різновид класу автомобілів, який призначений для перевезення пасажирів і зручності пересування на великі відстані; працює на пальному, керується за допомогою керма, має різні марки, моделі й кольори</i>

Для перевірки деяких форм мислення пропонується виконання наступної вправи (додаток 9).

Вправа «Розсіпані словосполучення»

Із слів у кожному стовпчику складіть взаємозалежне словосполучення.

- | | |
|----------------|--------------------|
| 1) Абетка | 1) Гейзер |
| 2) Бочка | 2) Аладін |
| 3) Спіраль | 3) Ньютон |
| 4) Гіперболоїд | 4) Дамокл |
| 5) Гальмо | 5) Пірр |
| 6) Біном | 6) Лукулл |
| 7) Кінь | 7) Гордій |
| 8) Лампа | 8) Морзе |
| 9) Меч | 9) Троя |
| 10) Нитка | 10) Матросов |
| 11) Осів | 11) Архімед |
| 12) П'ята | 12) Анюта |
| 13) Вічка | 13) Аріадна |
| 14) Лічильник | 14) Буридон |
| 15) Бенкет | 15) Кох |
| 16) Вузол | 16) Діоген |
| 17) Перемога | 17) Ахіллес |
| 18) Вежа | 18) Шухов |
| 19) Свіча | 19) Інженер Гарін |
| 20) Паличка | 20) Глаубер |
| 21) Сіль | 21) Яблочков |
| 22) Голова | 22) Професор Доуль |

Відповіді: 1-8; 2-16; 3-11; 4-19; 5-10; 6-3; 7-9; 8-2; 9-4; 10-13; 11-14; 12-17; 13-12; 14-1; 15-6; 16-7; 17-5; 18-18; 19-21; 20-15; 21-20; 22-22.

Вправа для дітей з 15 років.

УЯВА

Як відомо, з мисленням тісно пов'язана уява. Зокрема особливу роль вона відіграє у формуванні образного і творчого мислення, результатом якого є створення нового когнітивного продукту. Деякі вчені вважають, що саме зміст таких образів, як образи ідеалів, планів і перспектив, є визначальним у продуктивності навчання загалом.

Уява — психічний процес, що полягає у створенні нових образів, ідей, думок на підставі наявних знань і досвіду. Це здатність людської свідомості створювати нові чуттєві чи розумові образи на підставі перетворення вражень, отриманих з дійсності.

В Україні прийняті такі класифікації уяви:

мимовільна — довільна (за ступенем навмисності);
пасивна — активна (за активністю);
відтворювальна — творча (за характером діяльності);
конкретна — абстрактна (за ступенем узагальнення);
наукова, художня, релігійна тощо (за видами діяльності);
реалістична — фантастична (за ступенем адекватності дійсності);
конвергентна — дивергентна (за структурою завдання).

Зв'язок уяви з іншими когнітивними процесами простежується вже у визначенні її функцій. Вважається, що розвинена уява потрібна для:

- & підкріплення мнемонічних процесів;
- & абстрактного мислення;
- & пізнання світу;
- & створення гіпотез, моделювання (антиципаційна функція).

Уява, на думку Б.Ломова, є необхідною складовою характеристики людини, що працюватиме з предметним світом (риса конструктивного мислення, необхідного кожній людині). Вона є важливою передумовою фізичного і психічного здоров'я, виконує захисну психічну функцію; регулювальну, естетичну, емоційно-підсилювальну, мотиваційну тощо.

Параметри уяви:

- вміння оперувати просторовими уявленнями;
- конкретність (образність і точність).

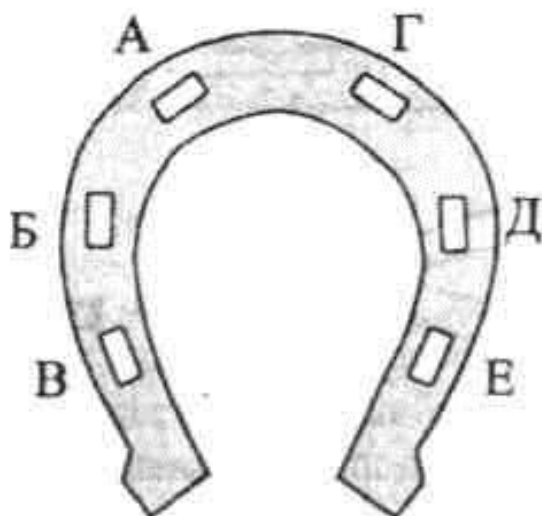
Для роботи з цим показником вчителів досить уважності, спостережливості і оволодіння деякими прийомами її розвитку. Для *корекції уяви ви можете використати кілька порад психологів (додаток 10).*

За необхідності ви можете застосовувати вправи, спрямовані на розвиток уяви, які допоможуть учням у самовдосконаленні та підвищенні продуктивності навчальної праці (*додаток 11*).

Вашій увазі пропонуються декілька прикладів наданих вправ.

Вправа «Розрубайте підкову»

Ось вам підкова з отворами для цвяхів. Розрубайте її двома прямолінійними ударами на шість частин так, щоб у кожній частині було по одному отвору.



Відповідь. Ви повинні звернути увагу на те, що в умові задачі не забороняється пересувати частини після кожного розрізу. У цьому і полягає секрет розв'язку.

Першим розрізом потрібно відокремити частину підкови з отворами А і Г (див. мал. умови завдання). Підкова при цьому розпадається на 3 частини. Прикладемо тепер частини, що утворилися після першого розрізу одну до другої так, щоб отвори Б, А і Д були приблизно на одній прямій лінії, а В, Г і Е — на другій, і тоді другим розрізом легко поділити підкову на потрібні 6 частин.

Вправа «Телеграми»

Учитель пропонує яке-небудь слово, і кожний придумує телеграму, у якій перше слово починається з першої букви обраного слова; друге — із другого і так далі. Можна гру ускладнити, запропонувавши кожній дитині придумати кілька телеграм різних жанрів.

Відомо, що розумні люди живуть довше. Хоча б тому є сенс тренувати пам'ять, увагу й здатність швидко виконувати розумові операції.

І на прикінці нашої плідної роботи хочу зауважити словами відомого психолога Карла Роджерса «При всіх життєвих обставинах у корекційній роботі вихователя із школярем важливі три умови:

1. Емпатія.
2. Позитивне відношення до учня.
3. Щирість і природність у спілкуванні з ним».

Дякую за увагу!

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ **ЩОДО РОЗВИТКУ КАНАЛІВ СПРИЙМАННЯ**

У роботі з кінестетиками:

- забезпечуйте їм відчуття комфорту і концентрації уваги на об'єкті. Для цього їх варто посадити на перші парті, щоб жестами, поглядами, дотиками приєднувати їх;

- пам'ятайте, що вони продуктивніше навчаються працюючи, запам'ятовують — гуляючи, при читанні водять пальцями, мають розвинену інтуїцію, запам'ятовують лише загальне враження;

- активніше навантажуйте їх, Вони краще навчаються в іграх, у інших активних формах. Частіше викликайте їх до дошки. Захоплюйте сюжетом;

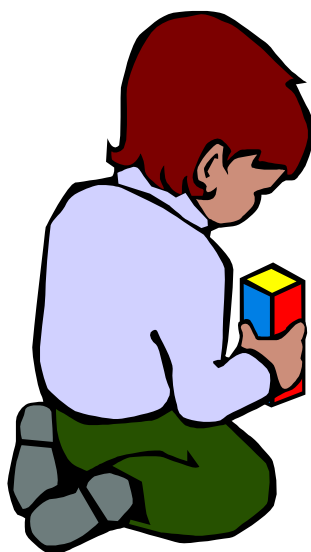
- частіше давайте їм завдання писати, малювати; звертайте увагу на відчуття руху руки, плеча. При роботі з картами можете пропонувати їм водити по ній олівцем (пальцем);



- використовуйте у подачі матеріалу температуру, рух.

***Розвиток аудіального (лівопівкульного каналу)
укріплює увагу, зменшує здатність до відволікання.***

У роботі з аудіалами:



- використовуйте у подачі матеріалу розмір, паузи, предикати, варіації голосу, ритм;

- використовуйте лексику з цікавих для учнів тем. Для цього потрібно не тільки з'ясувати чим цікавляться учні, а й освоїти цю інформацію;

- проводьте конкурси ораторів, казкарів, міні-конкурси на кращі формулювання (висновків до теми, відповідей на конкретні запитання тощо);

- підносьте престиж учнів, які володіють словом, відповідним підкріпленням (нагородами, званнями тощо);

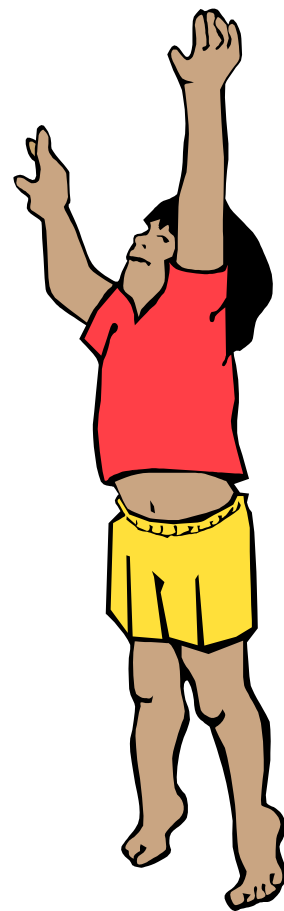
- пам'ятайте, що вони балакучі, часто розмовляють самі з собою,

промовляють слова при читанні, легко повторюють почуте; легко засвоюють мови; легко відволікаються, люблять музику, краще пам'ятають те, що обговорювали.

Але загалом варто зменшити кількість лекційного матеріалу, оскільки аудіальна модальність у більшості учнів є достатньо розвиненою і тільки 22% дітей віддають перевагу аудіальному способу одержання інформації.

У роботі з візуалами:

- використовуйте у подачі матеріалу колір, форми, відстань, температуру, рух, вагу;
- для збільшення внутрішньої візуалізації (щоб учні «БАЧИЛИ»), яка в загальному успіху навчання відіграє велику роль, стежте за тим, щоб при поясненні матеріалу ваше тіло було нерухомим, голос м'яким, мова уповільнена питайте у дітей, яке місце перебування учителя при подачі інформації чи слуханні відповідей їм подобається;
- давайте завдання уявляти здалека, зблизька, з боку наочну інформацію, представлену на уроці (фотографії чи портрети історичної особи, науковця, діяча, письменника тощо);
- давайте завдання подумки відтворювати портрет, формулу тощо;
- давайте завдання уявити не тільки картини події, а й те, що учень там знаходиться;
- пропонуйте подивитися на карту (кордон між певними країнами, місце події,...) закрити її, нанести дані на контурну карту;
- пропонуйте відшукати в параграфі терміни (назвіть 2—3 терміни);
- давайте завдання подивитись на сторінку параграфу, закрити підручник, описати її;
- давайте завдання знайти, в якому місці параграфу знаходиться відповідь на запитання вчителя;
- давайте завдання зробити листівку (діаграму, графік, ілюстрацію) до теми (параграфу). Влаштуйте конкурс на кращу листівку;
- пам'ятайте, що вони організовані, дисципліновані, спостережливі, спокійні, обережні, важко запам'ятовують вербальні інструкції; мають розвинену уяву, менше відволікаються на шум, краще пам'ятають те, що бачили.



Розвиток каналів допоможе значно збагатити дитину інформацією, яку вона одержує ззовні, зменшити тиск стереотипів, урізноманітнити її уявлення, що є дуже важливим для розвитку пам'яті, оскільки саме те, чим одне явище відрізняється від іншого є найкращим орієнтиром для запам'ятовування. До того ж, за влучним зауваженням Маслоу, вузькість сприймання — головна причина вузькості мислення. Праця над удосконаленням сприймання допоможе вам створити ефективніші умови для розвитку учнів.



Вправи на розвиток відчуття та сприйняття

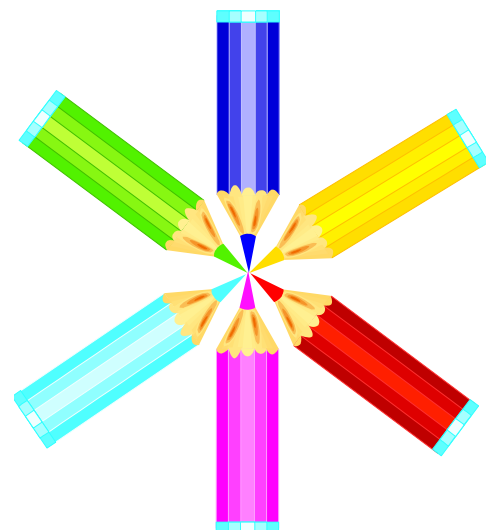
Завдяки відчуттям ми пізнаємо окремі якості та властивості предметів і явищ. Приміром, маючи перед собою який-небудь предмет, за допомогою зору визначається його колір, форма, величина; за допомогою дотику визначається із чого зроблений предмет і т. д. Все це — окремі якості даного матеріального предмета, відомості про які нам дають відчуття.

Як правило, діти шкільного віку люблять різного роду ігри, пов'язані з відчуттями. Пропонуємо кілька ігор на розвиток різних органів відчуттів.

«Хто точніше?»

- а) На дотик запропонувати визначити школярам із заплющеними очима предмети і матеріал, з яких зроблені ці предмети (як досліджувані предмети можуть бути іграшки з гуми, пластмаси, дерева і т. д.);
- б) Таке саме завдання виконати не торкаючись предмета пальцями, використовуючи тільки олівець;
- в) Визначити в сантиметрах розмір предмета;
- г) Учневі із заплющеними очима запропонувати розкласти на столі 10—15 сірників, а потім, взяти ті з них, порядковий номер яких назвуть;
- д) Можна запропонувати дитині із заплющеними очима визначити крупу;
- е) На столі підготувати монети різної вартості й школяреві запропонувати із заплющеними очима визначити загальну суму монет;
- ж) Повісити карту світу, підвести до неї учня із заплющеними очима, і запропонувати йому вказівкою показати певний географічний об'єкт (материк, державу, океан і т. д.);
- з) Із заплющеними очима виконати нескладну операцію, наприклад, зібрати з конструктора певну фігуру.

Гра для дітей з 8 років.



«Виклади»

Для гри необхідні 8–10 однакових монет. Учитель розкладає в ряд 3 монети щільно одну біля іншої і виймає середню монету.

Потім пропонує учням розкласти монети по прямій лінії так, щоб між ними були такі ж проміжки, як між тими монетами, що виклав учитель. Потрібно перевірити, чи точні проміжки, вставляючи між ними одну з монет. (Монети можна замінити сірниками або іншими однаковими по величині предметами).

У гри можуть брати участь діти з 8 років.

«Задачі з сірниками»

Запропонувати учням виконати наступні завдання:

- а) Покласти два сірники під таким кутом, щоб якщо приєднати до них третій сірник, вони утворили рівносторонній трикутник.
- б) Покласти два сірники на такій відстані один від іншого, щоб між ними точно помістилося стільки сірників (або інших предметів), скільки назве вчитель.

Гра для дітей з 8 років.

«Будь точним»

Перед учнем кладеться картон, у якому вирізані невеликі отвори — круглий, квадратний, у вигляді трикутника і прямокутника. Учні повинні за певний час вирізати з паперу «пробки», які точно прикривали б ці отвори.

При вирізуванні не можна брати в руки картон й приміряти «пробки», а треба користуватися тільки окоміром.

Учитель перевіряє, хто з учнів виконав дане завдання краще і точніше.

Гра для дітей з 10 років.

«Відгадай»

Учням пропонують спробувати компот або сік, і визначити, які ягоди або фрукти в ньому є. Можливий варіант, коли школяреві закривають очі й пропонують спробувати і визначити шматочок фрукта.



Гра для дітей з 7 років.

«Намалюй»

У кожного учня аркуш паперу і олівець. Учитель пропонує всім замружитися й із заплющеними очима намалювати (у певній послідовності) будиночок із двома вікнами, дверима, парканом і деревами з обох сторін будиночка. «Намалюйте трубу, вікно зліва, двері, дерево із правого боку, дах...». Після закінчення гри школярі відкривають очі й дивляться, що в них вийшло.

Цю гру можна провести, малюючи на дошці крейдою. Пропонують 2–3 учням із зав'язаними очима виконати завдання вчителя. Порівнюють малюнки.

у грі можуть брати участь діти з 10-річного віку.



«Знайди наосліп»

Учитель дає команду учневі, наприклад, підійти із зав'язаними очима до учня Панченка, із купи книжок, що лежать у нього на столі, вибрати підручник української мови і покласти його на парту Глушка або підійти до дошки, написати речення із п'яти слів, і стерти ганчіркою друге і п'яте слово.

Гра для дітей з 8 років.

«Напиши в темряві»

Школярам пропонують заплющити очі й під диктування вчителя написати на аркушах паперу три-чотири рядки. Відкрити очі, подивитися, що вийшло, заплющити очі, написати те ж саме.

Потім можна запропонувати виконати це завдання на дошці.

Можна запропонувати подібні завдання. Наприклад, провести чотири вертикальні лінії; накреслити квадрат і розбити його на чотири рівні клітинки; квадрат розбити на шістнадцять рівних клітинок і т. д.

Гра для дітей з 8 років.

Слалом

Гру проводять у просторому приміщенні, у певному місці, в кінці кімнати стають в ланцюжок 3–4 школяра і беруться за руки. Їм зав'язуються очі. Перед

ними на відстані 1 метр встановлюються кеглі або предмети, їх що замінюють. Школярі із зав'язаними очима повинні пройти кеглі змійкою, не збивши їх. їм допомагає учень, що стоїть навпроти із відкритими очима. Його допомога полягає в командах: «Прямо», «Стояти», «Вліво», «Вправо» і т. д.

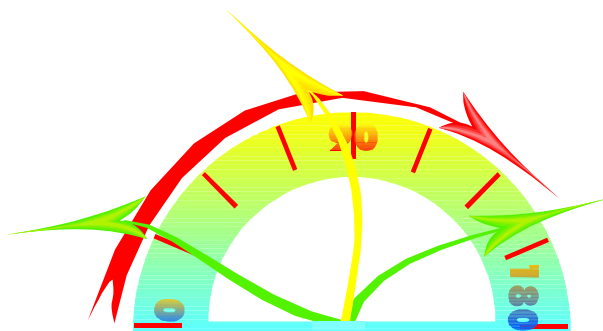
Гра для дітей з 9 років.

«Потрап у темряві»

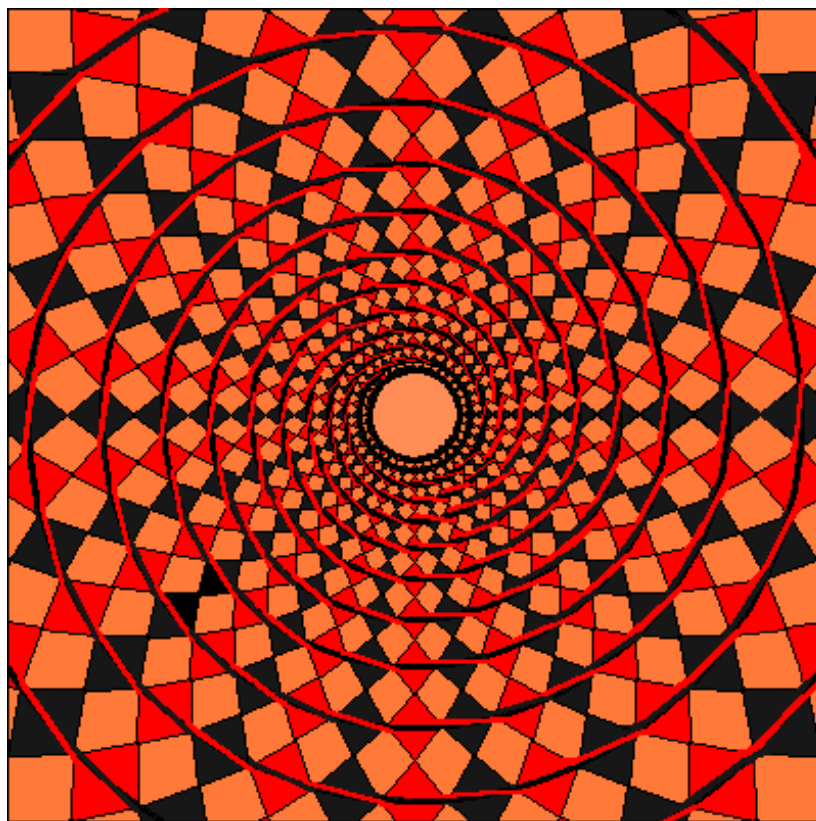
Шкільна дошка ділиться двома вертикальними лініями на три частини. Три учні, кожен на своїй частині дошки, малює по три кружечки діаметром у десять сантиметрів і ставить у них номери «1», «2» і «3». З відкритими очима протягом тридцяти-сорока секунд простягає руку до кожного кружечка. Після цього всім трьом зав'язують очі і вони повинні торкнутися рукою тих кружечків, які називає вчитель.

Трійки гравців можна міняти, щоб свої сили спробували інші учні.

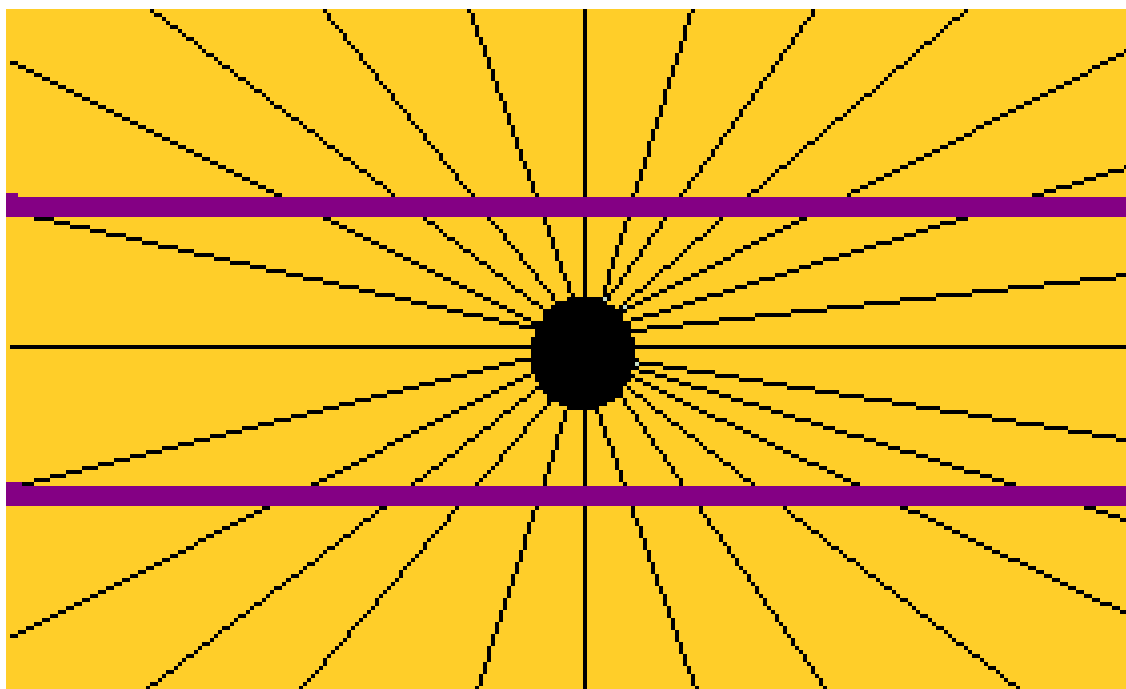
Гра для дітей з 7 років.



ІЛЮЗІЇ СПРИЙНЯТТЯ



Без циркуля і не повірите, що це не концентричні кола. Здається, що це – спіраль. Візьміть циркуль і перевірте – побачите, як обманюють вас очі.

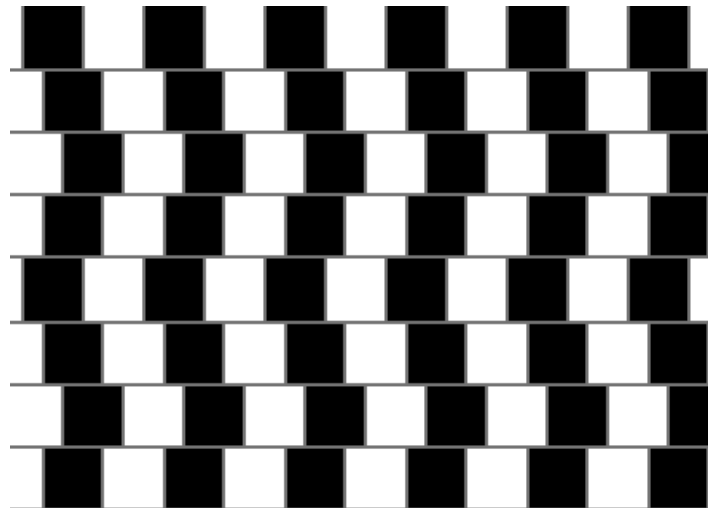
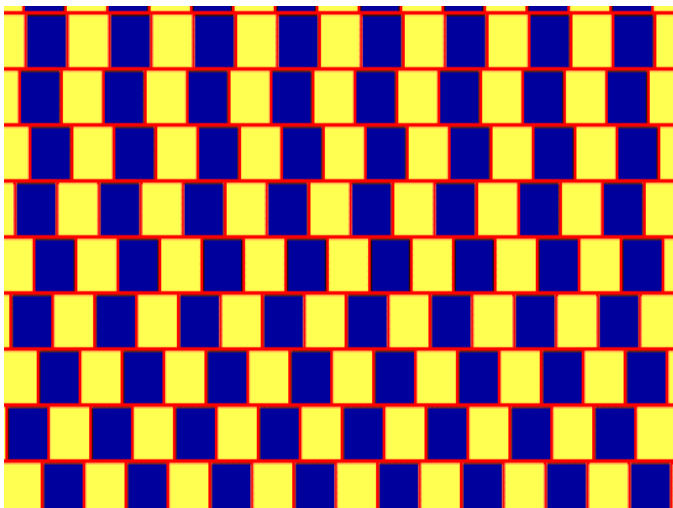


Прямі чи зігнуті ці лінії?

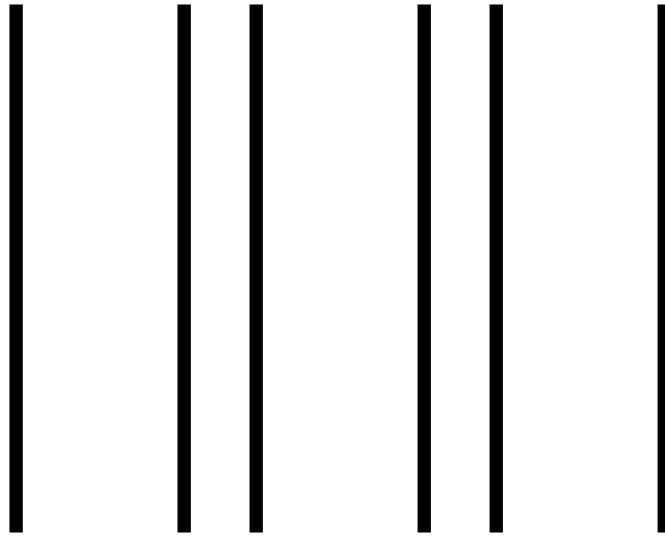


На запитання, що зображено на цьому малюнку, напрошується, мабуть, така відповідь:

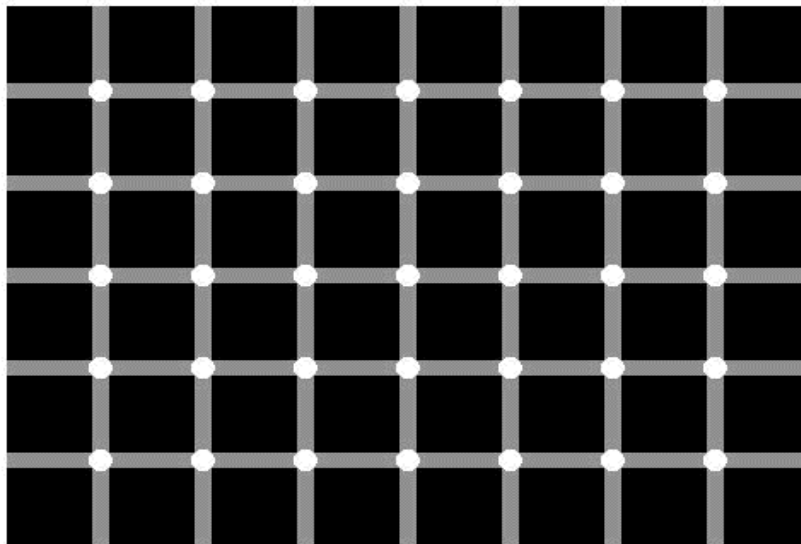
- Дивлячись на що звертати увагу: або вази, або профілі облич. Це пов'язано з такою якістю сприймання, як вибірковість.*



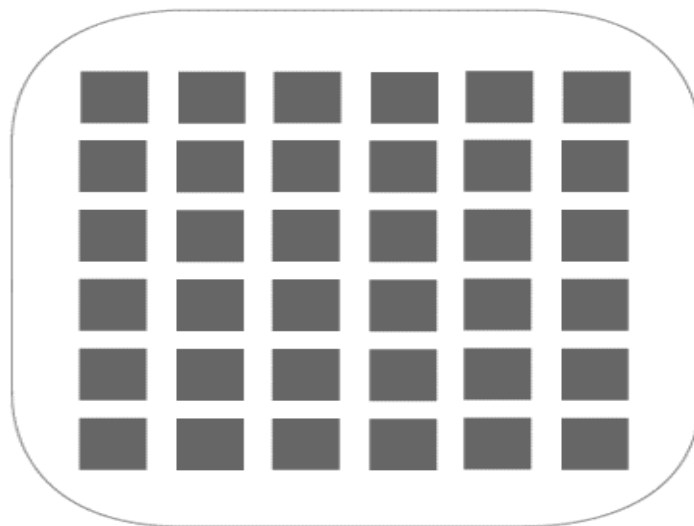
Горизонтальні лінії паралельні чи ні?



Три широкі смужки намальовано, чи дві вузькі?



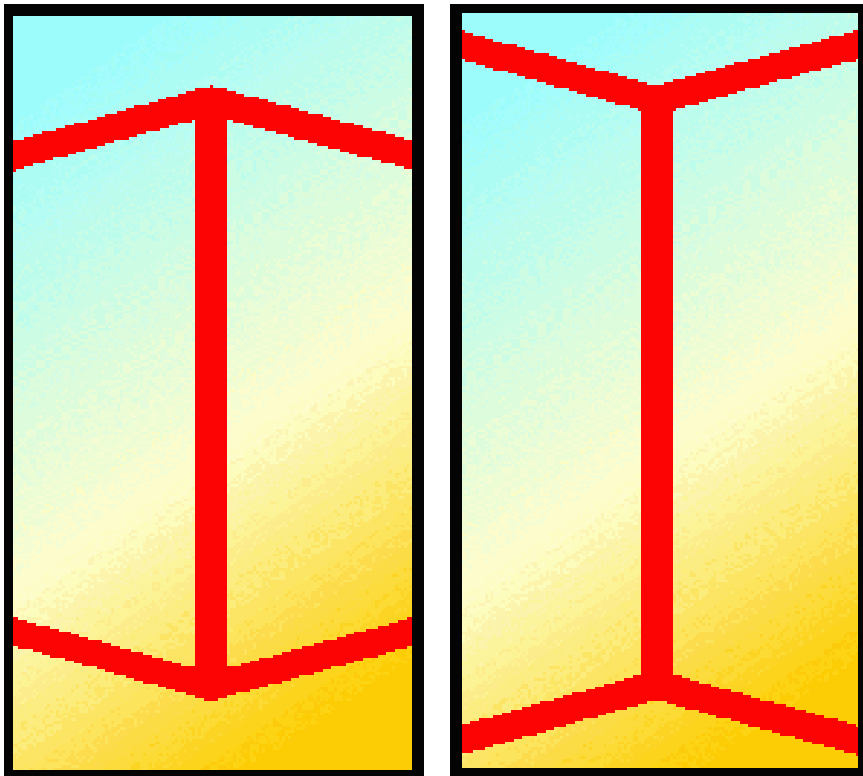
Чорні чи білі крапки ви бачите між квадратами?



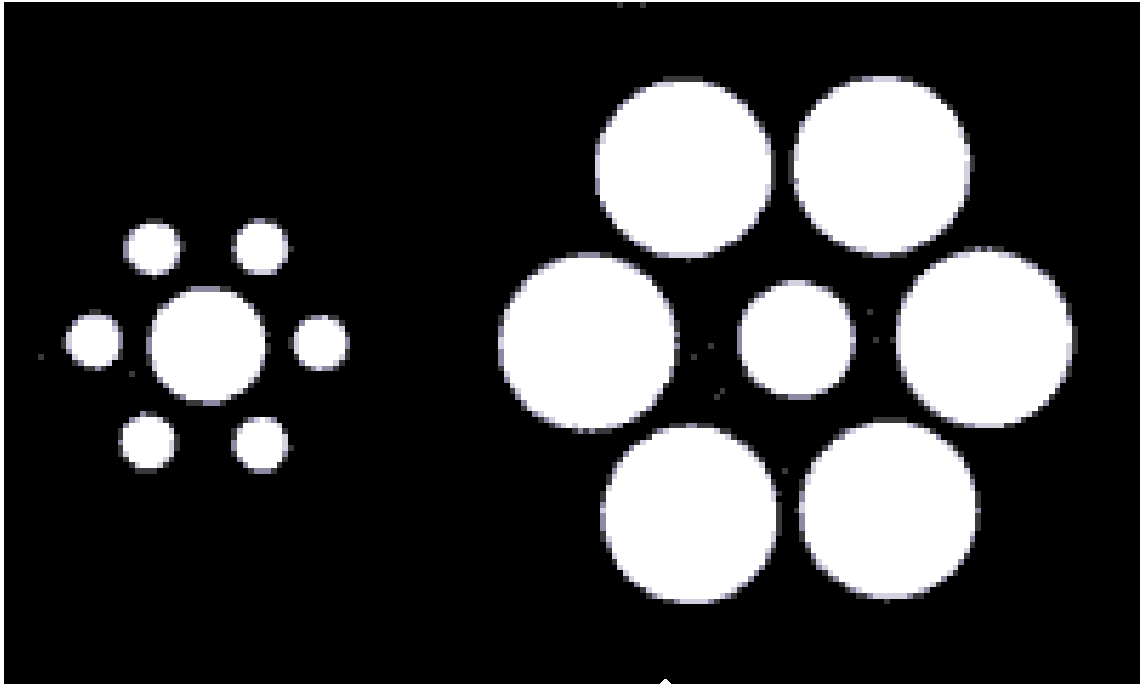
Чи бачите ви сірі плями між квадратами?



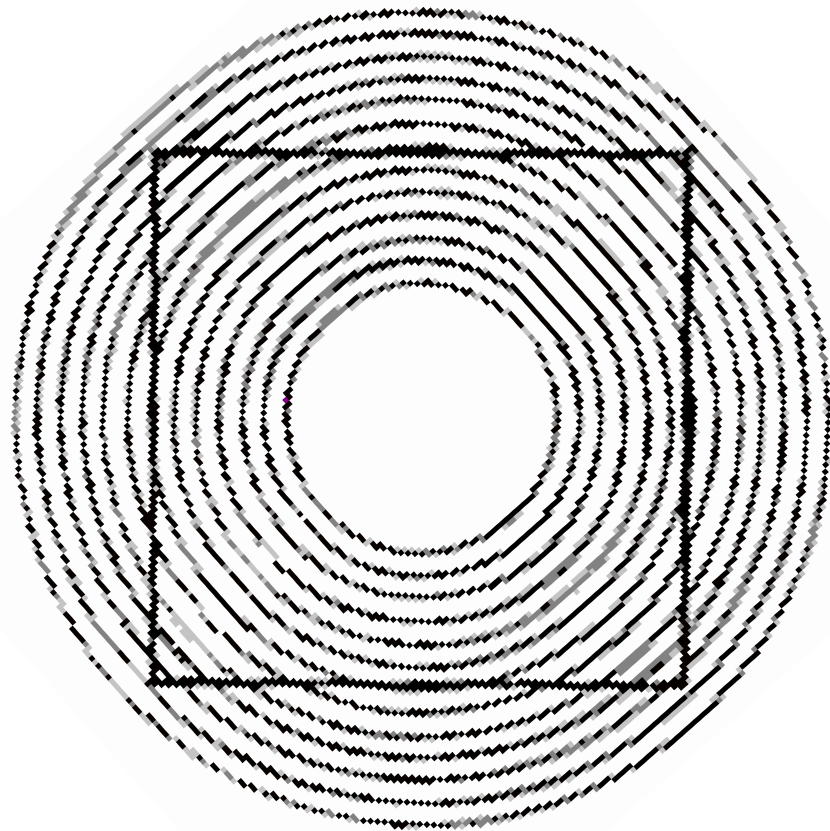
Жінка, чи саксофоніст?



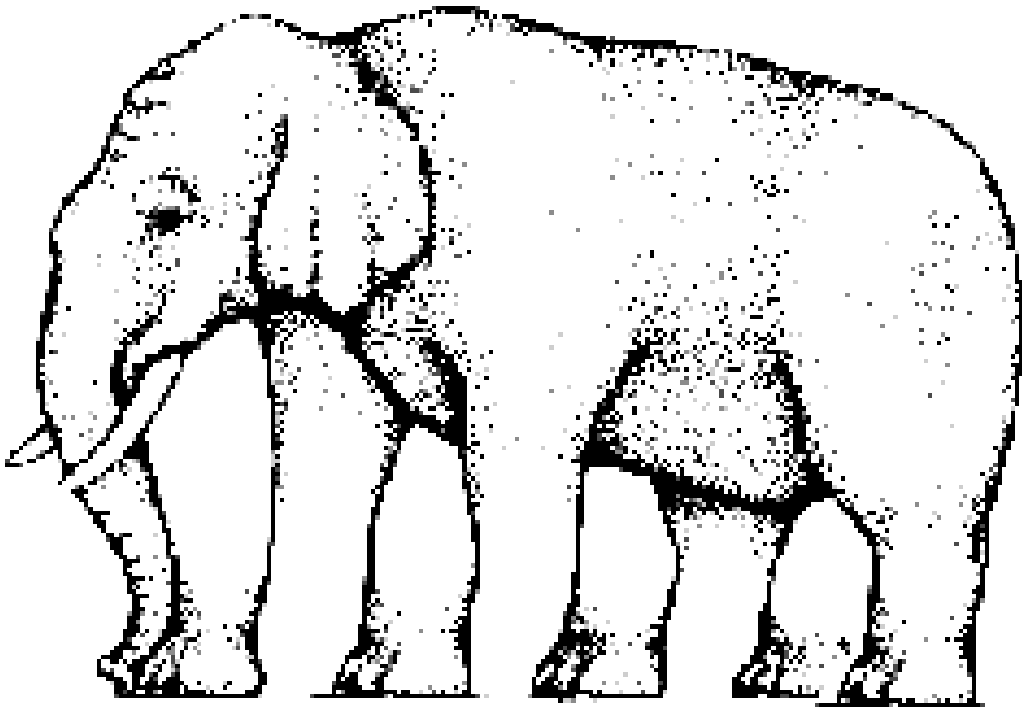
Який вертикальний відрізок довший?



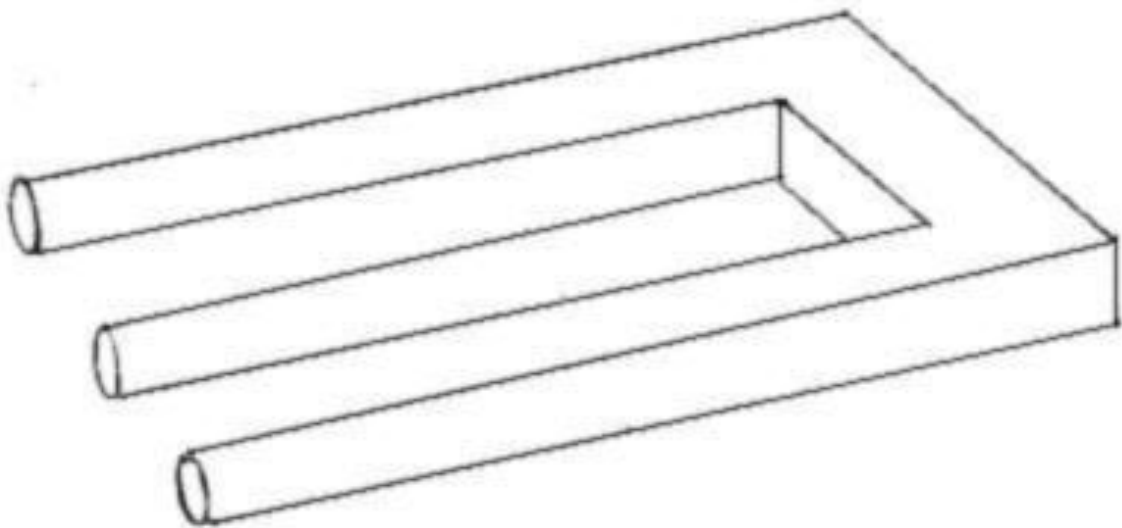
Оцініть на око діаметр кіл, що містяться у середині інших кіл.



Чи є фігура в колі квадратом?



Скільки ніг у слона?



Візьміть аркуш паперу, прикрийте ним малюнок, поступово відкриваючи його спочатку з лівого боку, а потім з правого.

У першому випадку бачимо три круглі стрижні, а в другому – літеру «П».

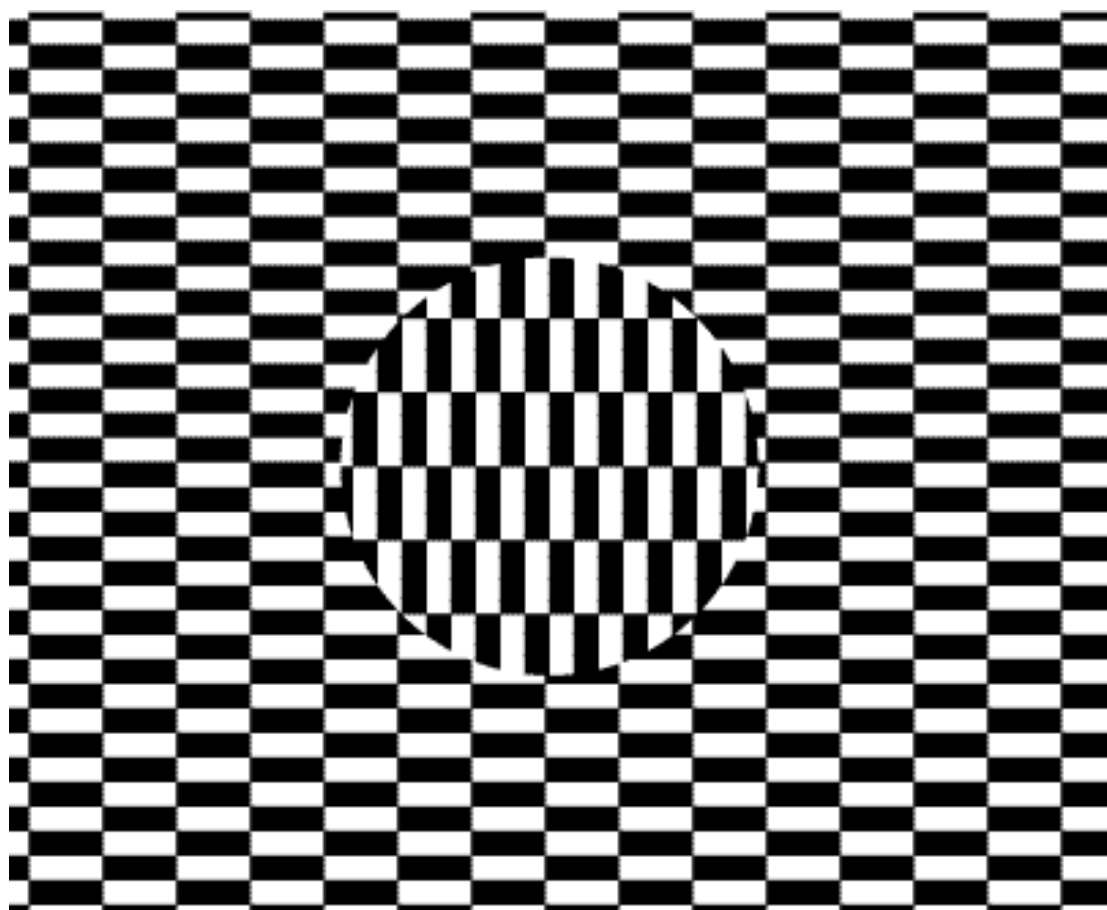
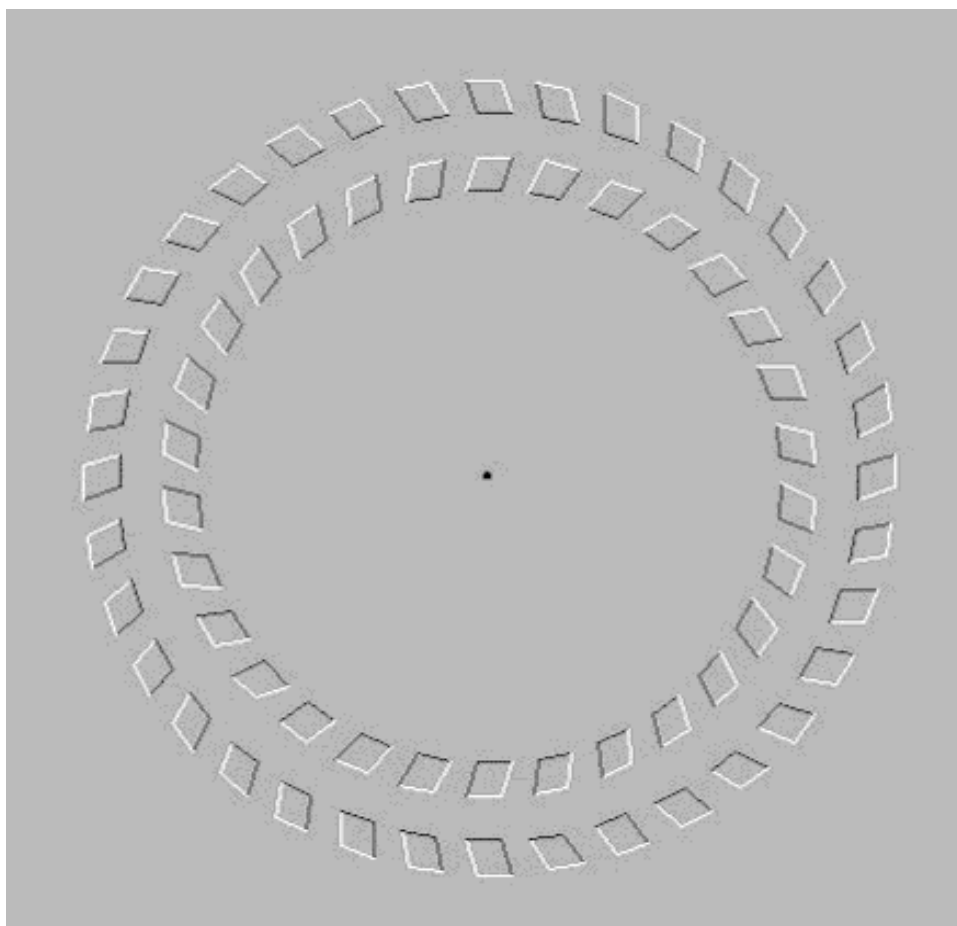


Скільки облич ви бачите?



А що ви бачите на цьому малюнку?

На наступних малюнках потрібно зафіксувати погляд на центральній фігурі та двинути головою «уперед-назад».



ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ВЧИТЕЛЯМ ЩОДО КОРЕКЦІЇ УВАГИ УЧНІВ НА УРОКАХ

1. Пояснюйте учням значення уваги і механізм її дії. У подальшу обробку надходить лише та інформація, на яку ми звертаємо увагу. Отже, інформація, що не надійшла в обробку, втрачається. Іншими словами можна сказати: увага — ворота пам'яті.
2. Приготуйте все необхідне до початку уроку. Ваша організованість концентруватиме увагу учнів. Перевіряйте свій зовнішній вигляд на предмет: чи немає у ньому елементів, здатних повернути надто сильну увагу учнів.
3. Спостерігайте на перервах за тим, хто з учнів провів її надто бурхливо. На початку уроку особливо ретельно активізуйте увагу саме цих учнів.
4. Враховуйте час найбільшої ефективності уваги впродовж уроку: стійка увага зберігається з 8 до 23 хв. уроку, за іншими даними — 4—24 хв. Загалом стійка увага може зберігатися впродовж 15— 20 хв. Продуктивніше подавати мнемонічний матеріал саме в цей період.
5. Враховуйте, що в умовах тривалої концентрації на одноманітному слабкому подразнику виникає ефект коливання уваги (зміна інтенсивності). Але він зникає, якщо сприймання включається в активну розумову діяльність. Ефективно зберігати увагу учнів можна, переміщуючи її в руслі пізнавальної діяльності. Учень має розуміти мету діяльності, логіку уроку. Зокрема тому в лекційний матеріал варто періодично включати проблемні завдання, що потребують розумових зусиль.
6. Підкріплюйте увагу дітей через певні проміжки часу відповідними завданням, оціночними судженнями, незвичними мовними прийомами, зовнішніми виявами тощо.



7. Враховуйте, що ступінь і обсяг уваги пов'язані зворотною залежністю — збільшення обсягу елементів, що сприймається, викликає зменшення уваги і навпаки. Тому важливий матеріал повинен подаватися окремою порцією.
8. Розподіл уваги між кількома видами діяльності може відбуватися ефективно тільки

за умови, що всі види діяльності, крім основної, добре автоматизовані. Наприклад, ви дали завдання заповнити таблицю «Відмінності і спільні риси...» за матеріалом лекції. Діти виконують дії: слухають, конспектують, відбирають, класифікують. Якщо ви вчите дітей класифікувати, значить усі решта види діяльності вже мають бути активними навичками (автоматизованими). Тоді діти концентрують увагу на проблемі, а не на засобах її розв'язання. В іншому випадку виникає явище інтерференції, особливо якщо завдання складні або схожі. Отже вивільненню уваги сприяє добре організована робота зі створення максимальної кількості навичок.

9. Враховуйте, що занадто частий перехід від однієї діяльності до іншої втомлює. Найбільш ефективно увага може розподілятися лише на 2—3 об'єкта.
10. При переході до складної роботи не поспішайте, дайте дітям час сконцентрувати увагу. Оскільки внаслідок неповного, незавершеного переключення уваги можуть виникати помилки.
11. Для підтримання уваги важливу роль відіграє організація і темп уроку. Більшість завдань варто давати індивідуально оскільки вони потребують різного часу виконання у різних дітей. При цьому слід враховувати: рівень сформованості уваги певного учня, особливості типологічних властивостей, рівень сформованості навчальних вмінь.
12. Зосередженню уваги допоможе і просте запитання, яке ви можете поставити після відповіді дитини: «На яке запитання ти щойно відповідав?». Допомагає сконцентрувати увагу і просте повторення завдання. Запропонуйте дітям, у яких є проблема з концентрацією уваги, зробити картку: «Про що я зараз думаю», поставити її на парту і час від часу звертати на неї увагу. Поки діти не звикнуть контролювати свої думки, жити «тут і тепер». Порадьте учням: «Якщо при заучуванні тексту ти усвідомив, що увага зменшилася, запитай себе «Про що я думаю?». Якщо і це не допоможе, то нехай читає вголос, підсилюючи або зменшуючи силу звуку. Незначна зміна стимулу відновить орієнтувальну реакцію, стимулює роботу пам'яті і мислення.
13. Давайте більше завдань для роботи з підручником, оскільки єдиним організатором уваги в такій праці є зміст матеріалу, а не зовнішні чинники (вчитель, наочність).
14. Частіше використовуйте засіб взаємної перевірки письмових завдань, який



сприяє концентрації уваги учнів. Можна використовувати і коректуру (перевірка тексту з помилками), хоча цей засіб має і багато противників, які вважають: робота зі зміненим текстом може призвести до фіксації помилкового образу.



15. Для тренування уваги можна давати завдання переписати текст, визначення і порахувати склади, кількість літер у терміні. Активно сприяють концентрації уваги учнів з низькою працездатністю ТЗН (розраховані на зоровий аналізатор), оскільки для більшості таких учнів домінуючим аналізатором є зоровий.

16. Наочні посібники необхідно розвішувати рідко і періодично міняти їх, інакше увага зменшується. Тому не бажано використовувати в кабінетах незмінні стенди.
17. Не відволікайте учнів, якщо ви дали завдання, що потребує концентрації уваги: не ходіть класом, не продовжуйте пояснень тощо. Оскільки в основі дії уваги лежить закон від'ємної індукції (осередок збудження оточується гальмуванням), то в умовах зосередженості уваги учні, як правило, вже не чують вас.
18. Не називайте ім'я учня, увагу якого ви хочете привернути перед запитанням. Тим ви втрачаєте увагу більшості учнів. Адже останнім не потрібно пригадувати цей матеріал.
19. Не закликайте до уваги, якщо втратили її, це не ефективний шлях, оскільки ту частину учнів, яка не вміє утримувати увагу, потрібно навчити. А для інших кращий ефект демонструє підтримання уваги завдяки зміні інтонації, тону, гучності мовлення тощо. Запишіть способи, якими ви зазвичай реагуєте на неуважність учня, проаналізуйте їх. Якщо вони вам не сподобаються — використовуйте запропоноване нами чи придумайте інші.



Додаток 5.

Вправи на розвиток уваги учнів

«Оператор»

Мета: розвивати у дітей вміння концентрувати увагу.

Хід вправи: наприкінці уроку роздайте дітям картки (чи напишіть на дошці) з термінами, поняттями, які ви використовували на уроці, приховавши їх у довільному наборі літер.

Завдання: за 30 с. знайти терміни, з якими познайомилися сьогодні

Приклад: *пгктсьжупмьпорггуберніяьпошелстанблпрогьпреписьрлоаг*

«Коректура»

Мета: розвивати у дітей вміння концентрувати увагу.

Хід вправи: кожному учню роздайте невеликий за обсягом текст (за матеріалами уроку), що містить речення з пропусками слів, перестановкою літер, помилками у змісті. Учні читають текст тільки один раз і одразу виправляють помилки кольоровим олівцем, по закінченні партнери по парті міняються аркушами і виправляють текст олівцем іншого кольору.

«Розвідник»

Мета: розвивати у дітей вміння концентрувати увагу (водночас вправа розвиває короткочасну пам'ять).

Хід вправи: наприкінці уроку, впродовж якого використовувалася дошка (схеми, формули, дати, терміни, план), просимо одного учня вийти з класу. За час його відсутності інший учень або вчитель вносить три-чотири зміни на дошці. Коли учень повертається, йому пропонують знайти ці зміни.



«Хто більше «побачив» на уроці?»

Мета: розвивати у дітей вміння не тільки концентрувати увагу, а й довільно її регулювати (розвивати оперативну пам'ять).

Хід вправи: на початку уроку дайте учням завдання, що саме їм слід відстежувати впродовж уроку (кількість тих, хто відповідав з місця, біля дошки, кількість питань, які форми роботи застосовувалися, хто був компетентним на уроці, а хто тямущим? У чому?). Варіантів може бути безліч! Наприкінці уроку перевірте. Це можна зробити і у вигляді змагання «розвідників».

«Хто швидше»

Мета: розвивати здатність до розподілу і переключення уваги.

Хід вправи: приготуйте ксерокопії будь-яких текстів по одному аркушу на учня. Запропонуйте їм якомога швидше викреслити літеру «О», і «Е». Завдання можна ускладнити — проведіть змагання хто швидше викреслить літеру «О», а «Е» — підкреслить. Успішність оцінюється за часом і кількістю допущених помилок.

Перевірку можна здійснювати через обмін аркушами (взаємоперевірка).



«Помилка»

Мета: розвивати у дітей вміння переключати увагу.

Хід вправи: запропонуйте дітям впродовж уроку під час, відповідей однокласників заповнювати таблицю:

Помилка		
фактична	мовна	логічна

Наприкінці уроку проведіть конкурс: хто зі слухачів був найуважніший?

«А як би вчинив ти?»

Мета: удосконалювати вміння переключати увагу з явищ зовнішнього світу на почуття і образи внутрішнього.

Хід вправи: зверніться до дітей з питаннями: «Які почуття викликає у тебе подія (факт, особа), що розглядається на уроці?» Дайте завдання змодельовати цю ситуацію так, ніби дійовою особою є сам учень. «Як би ти вчинив у подібній ситуації?».

«Запитання»

Мета: розвивати довільну увагу.

Хід вправи: на початку уроку запропонуйте кожному учню вигадати мінімум по два цікавих запитання за матеріалом уроку. Наприкінці уроку проведіть конкурс на найкраще запитання.

«Сірники»

Мета: розвивати довільну увагу.

Хід вправи: запропонуйте учням пограти вдома в гру, яка розвиває увагу. Один учасник викладає з 7–10 сірників фігуру і показує її на 1–2 с. іншому учаснику, потім закриває її аркушем і пропонує відтворити. На останньому етапі — звірити.

«Сіре — червоне»

Мета: розвивати мимовільну увагу.

Хід вправи: запропонуйте учню оглянути класну кімнату і запам'ятати речі певного кольору, наприклад, сірого. Після цього учень повертається до вікна і ми просимо його назвати речі, наприклад, червоного кольору.

«Мій дім»

Мета: розвивати мимовільну увагу.

Хід вправи: запропонуйте учневі детально описати кухню (кімнату) свого помешкання. Нехай запише це, а коли прийде додому, — перевірить правильність опису.

«Спостерігач»

Мета: розвивати спостережливість.

Хід вправи: проведіть урок не в вашій класній кімнаті. Почніть заняття з конкурсу хто дасть кращий опис вашого кабінету (чи його окремих частин).

«Об'єм уваги»

Дивіться на малюнок протягом 3-4 секунд, потім перерахуйте предмети, які запам'ятались.



«Полічи предмети»

За допомогою таблиці, розміщеної нижче, можна займатися тренуванням уваги систематично.

Подумки, не допомагаючи собі указкою, якомога швидше підрахуйте, скільки тут книжок, олівців, ножиць, комп'ютерів, прапорців, конвертів, дзвіночків, квіточок,

літаків, окулярів, телефонів (швидкість виконання вправ можна контролювати, фіксуючи час). Можна підраховувати по 2-3 купи однорідних предметів. Наприклад, сьогодні — підрахунок книжок і літаків, завтра — телефонів, комп'ютерів, конвертів і т. д.

Складність вправ повинна зростати поступово. Якщо спочатку ви рахуєте всі предмети підряд — усі книжки, усі літаки і т. д., тоді далі ви підраховуєте тільки одноколірні малюнки — сірі літаки, білі квітки. Потім ви підраховуєте групи предметів, поєднаних хоча б деякими віддаленими родовими прикметами: дзвіночки і телефони (засоби інформації), конверти, книжки, олівці (канцелярські товари). Нарешті, ви підраховуєте групи предметів, що найбільш різняться між собою: комп'ютери і квіти, олівці і літаки. Коли малюнки починають відшукуватись «самі собою», тобто легко і без зусиль, то це означає, що ви запам'ятали розміщення малюнків і таблицю слід змінити.



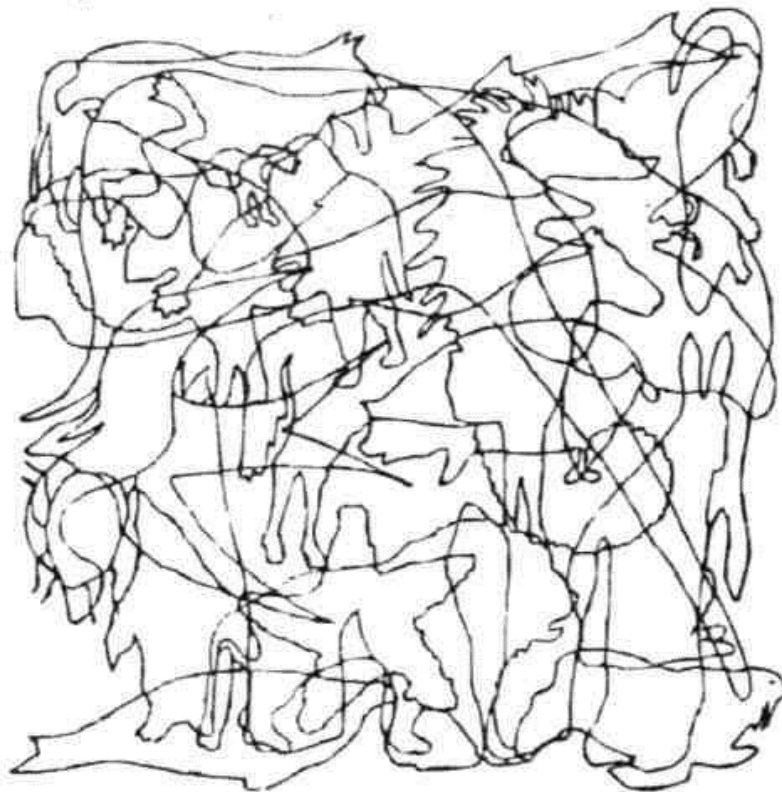
«Пошук закономірностей»

У лівому квадраті у визначеному порядку розміщені вісім облич. Знайдіть закономірність, за якою вони розміщені, і визначте, яке обличчя з правого квадрата повинно зайняти вільне місце в лівому.



«Спробуйте відшукати»

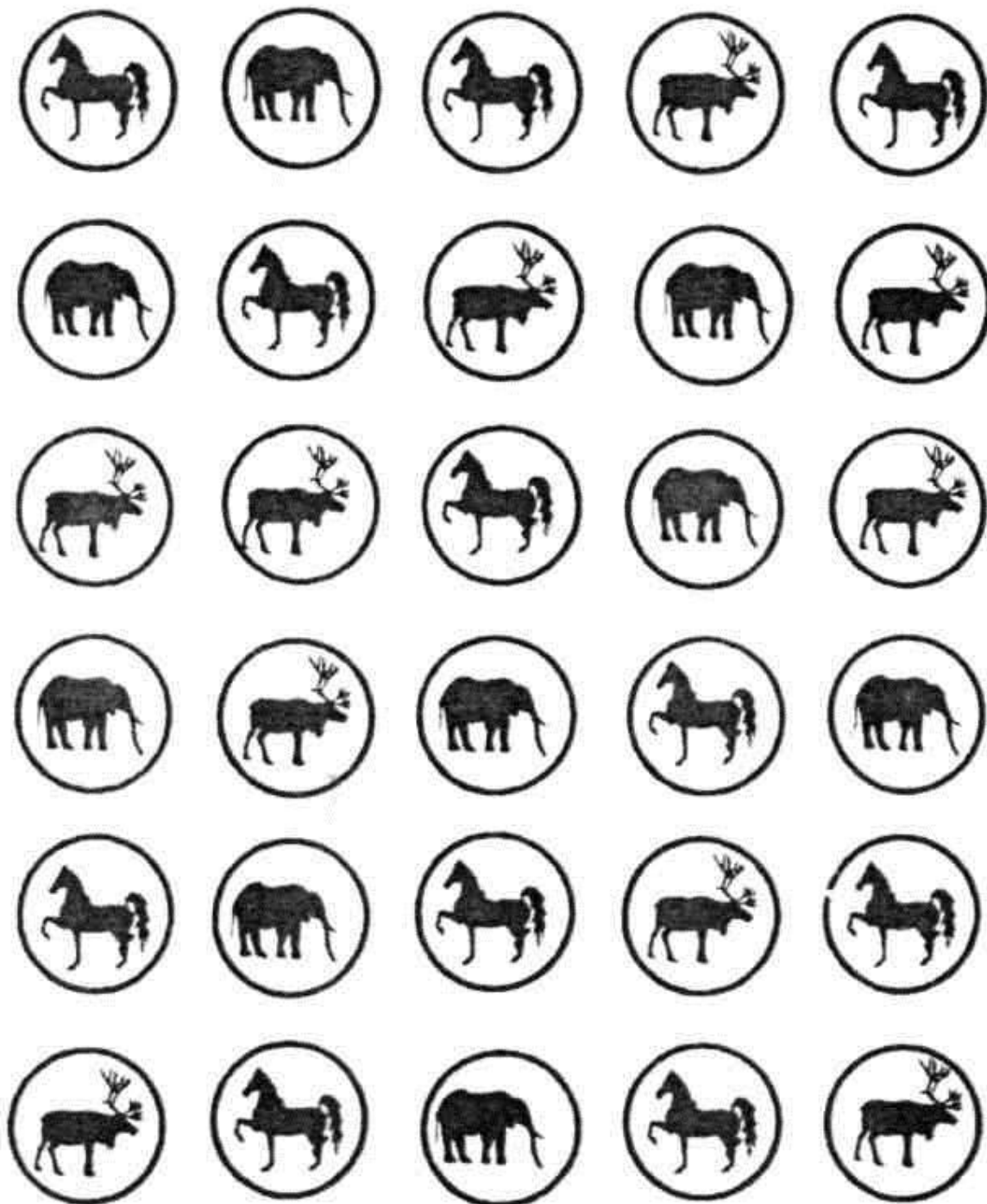
На малюнку художник зобразив контури двадцяти різних тварин. Знайдіть їх, витративши на це якомога менше часу.



«Спробуйте порахувати»

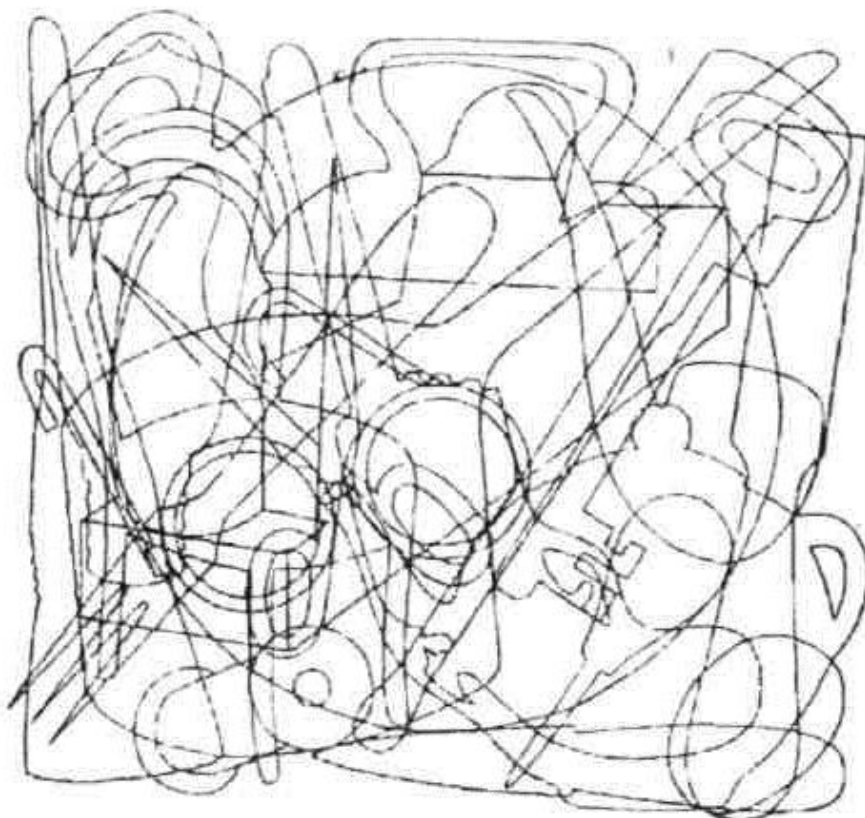
Чи вмієте ви рахувати до тисячі? А до мільйона? Чудово! Тоді спробуй це порахувати хоча б до тридцяти.

На цій сторінці намальовані коні, слони, олені. Підрахуйте їх всіх, але тільки за особливим правилом — рахувати потрібно всіх, починаючи *i* верхнього ряду зліва направо: «Перший коник, перший слон, другий коник, перший олень, третій коник, другий слон...» і т.д.



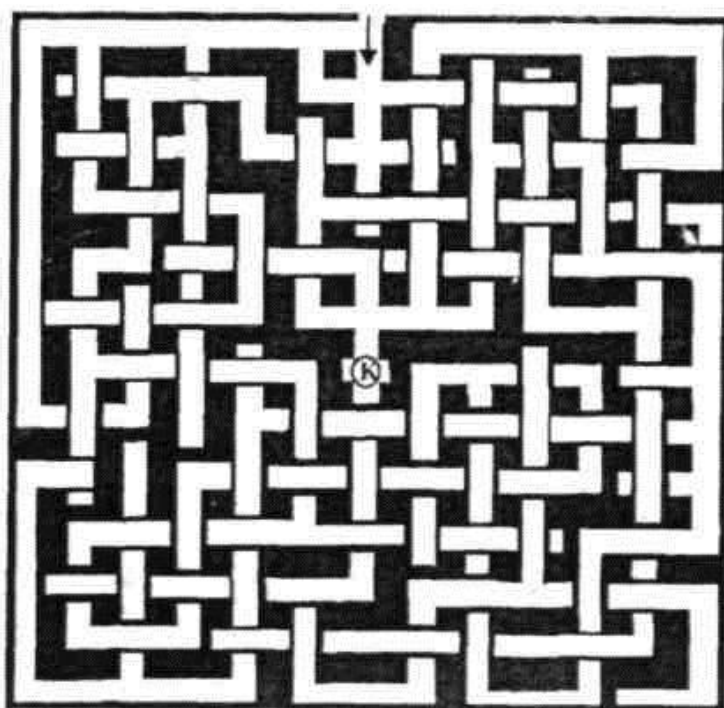
«Відшукайте предмети»

На цьому малюнку художник намалював двадцять різних предметів. Відшукайте та назвіть ці предмети.



«Лабіринт»

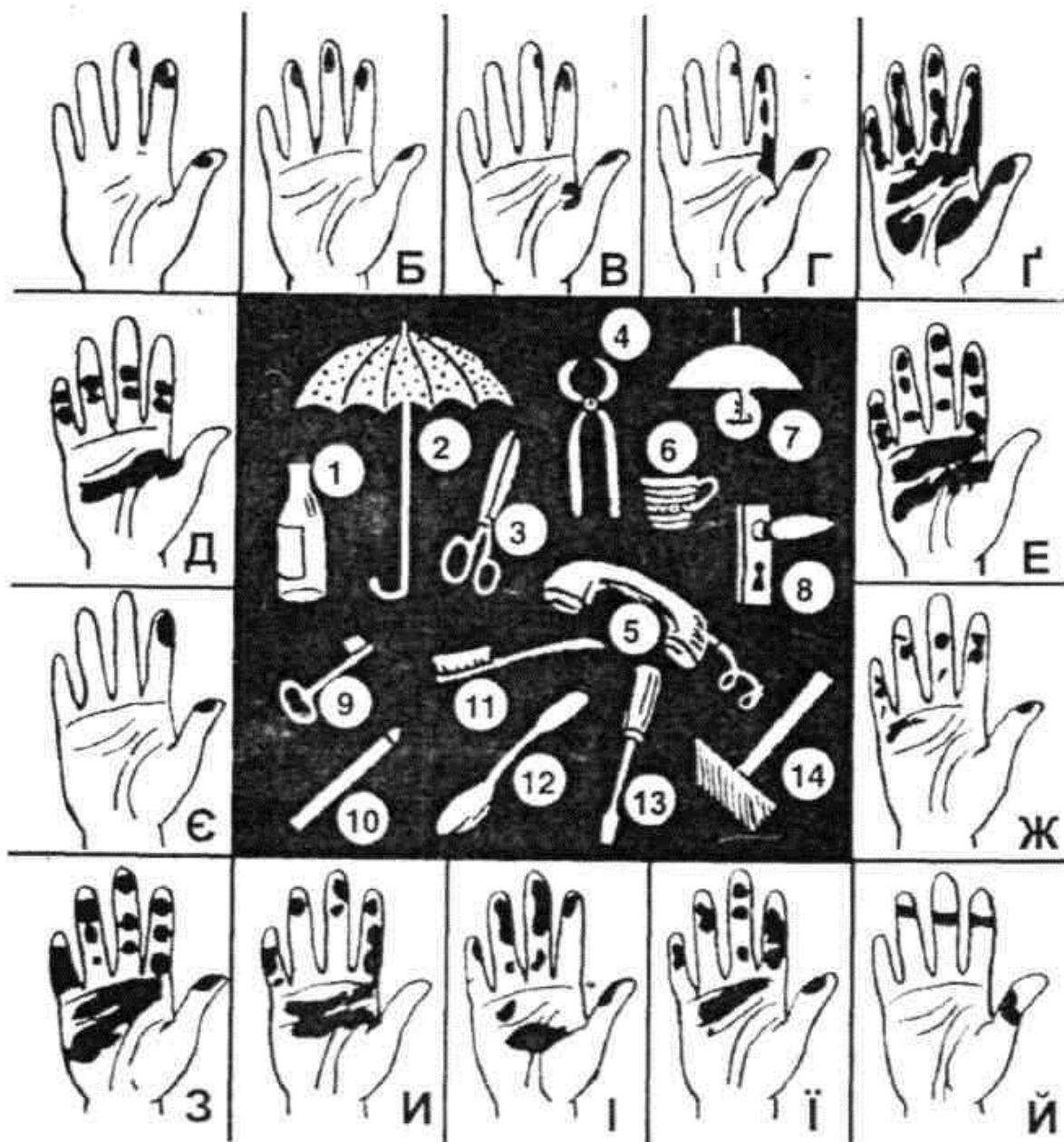
Доріжки лабіринту розміщені у 3-х рівнях. Потрібно потрапити з точки входу вгорі лабіринту до кімнати, що розміщена в його центрі.



«Відбиток на руці»

На кожній із чотирнадцяти долонь показані місця доторкання з одним із чотирнадцяти предметів: дверною ручкою, олівцем, викруткою, парасолькою, зубною щіткою, молотком, чашкою, чайною ложкою, кліщами, ключем, ножицями, пляшкою, телефонною слухавкою, електричною лампочкою.

Визначте, який предмет тримала кожна рука.



ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ УЧНІВ



ПРАВИЛА РОБОТИ З ПАМ'ЯТТЮ

1. Завчай, прагнучи знати, став мету запам'ятати надовго.
2. Виділяй, співвіднось і групуй матеріал — хто добре усвідомлює, той добре запам'ятовує і довго пам'ятає.
3. Якщо отримав завдання у вівторок, а відповідати потрібно в п'ятницю, не чекай четверга — вивчи одразу, а напередодні тільки повтори.
4. Завчай і повторюй невеличкі шматки ще доти, як матеріал почав забуватися.
5. Коли вчиш, записуй, малюй схеми, діаграми, таблиці, графіки, карикатури, порівняй з тим, що знав раніше.
6. Якомога швидше, не чекаючи повного заучування, намагайся відтворити матеріал, закривши книгу.
7. Використовуй прийоми мнемотехніки (засновані на використанні образного мислення, асоціацій, уяви, фантазії). Мнемонічні прийоми — це своєрідні хитрощі, що полегшують запам'ятовування шляхом штучних асоціацій. Наприклад, послідовність кольорів спектру школярі нерідко запам'ятовують за допомогою фрази «Чепурний пузатий жук з'їв барвистий свіжий фрукт», де початкові літери слів кодують назви кольорів.
8. Після математики — вчи історію, після фізики — літературу: пам'ять любить різноманітність.

КОРИСНІ ПОРАДИ

- ➡ Усе, що хочеш пам'ятати, — уявляй! (Не уявляю — не пам'ятаю!)
- ➡ Май на увазі: усе, що побачив, відчув, почув, — уже запам'яталось.
- ➡ Легко пригадується тільки те, що уявив.
- ➡ Не думай словами — думай образами.
- ➡ Не картай себе за невдачі, а роби з них висновки.
- ➡ Не заучуй уроків, а уявляй що-небудь цікаве, що допоможе пригадати потрібну інформацію.

- ➔ Не заучуй вірші куплетами, а тільки цілком.
- ➔ Не бійся забути, якщо уявив.
- ➔ Не повторюй того, що вивчаєш, понад 4—5 разів поспіль, краще зроби це за 1-3 години.

РОЗВИТОК ПАМ'ЯТІ

1. Треба чітко визначити мету, завдання запам'ятовування (чітке формулювання того, що і як треба запам'ятати та міцно закріпити).
2. Слід сформулювати мотиви до запам'ятовування, набування знань, почуття відповідальності. Якщо людина належним чином не вболіває за справу, невідповідально ставиться до запам'ятовування, то вона швидко забуває.
3. Необхідною умовою запам'ятовування є розуміння матеріалу, утворення смислових зв'язків, якщо вони недостатні. Неясний матеріал, як правило, не викликає інтересу й запам'ятовується гірше, ніж систематизований, зрозумілий. Варто зробити матеріал прозорим і привабливим. Наприклад, щоб запам'ятати номер телефону, кодуйте його цифрові значення, групуйте цифри з відомих дат, схожих номерів і складайте смисловий вираз. Кожна людина виробляє власні прийоми аналізу й асоціювання матеріалу для запам'ятовування.
4. Важливою умовою ефективного запам'ятовування є сприятливий психічний стан для засвоєння нового матеріалу. Погано сприймає матеріал людина втомлена, роздратована, пригнічена.
5. Для кращого запам'ятовування і тривалого збереження повторюйте матеріал при заучуванні. Правильна організація повторень вимагає дотримання низки умов, зокрема розподілу їх у часі. Перші повторення мають бути інтенсивнішими, оскільки забування матеріалу на початку відбувається швидше, а пізніше темп можна уповільнити. Не варто повторювати надто часто, багато разів поспіль, оскільки це викликає гальмування й ускладнює утворення нервових зв'язків. Для успішного повторення матеріалу треба урізноманітнити інформацію, активізувати пізнавальну діяльність особистості.
6. Краще вчити по одній годині 7 днів, ніж 7 годин поспіль в один день.

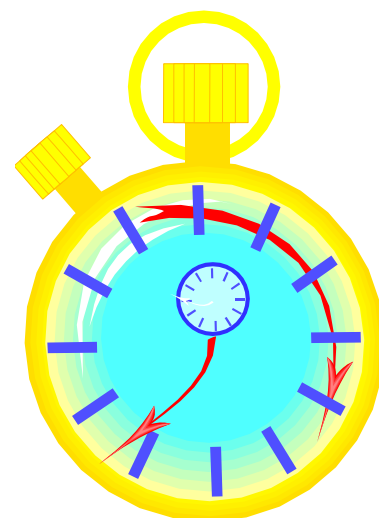


Вправи на розвиток пам'яті учнів

«Визначення»

Мета: продемонструвати учням переваги засвоєння матеріалу за наявності мнемонічної установки. Продемонструвати «ефект краю». Вправа дасть можливість визначити, що визначення, подані на початку і наприкінці уроку, відтворюються краще, і, що середину потрібно повторювати ретельніше.

Хід вправи: доберіть 3 визначення, які учні мають засвоїти впродовж уроку. Перше дайте на початку уроку, друге — в середині, останнє — наприкінці (без мнемонічної установки). Перевірте засвоєння. Обговоріть результати. Наступного уроку повторіть завдання з мнемонічною установкою. Перевірте засвоєння. Обговоріть результати. Наступного уроку повторіть завдання з мнемонічною установкою і з підкріпленням (наприклад, оцінками). Перевірте засвоєння. Обговоріть результати.



«План»

Мета: продемонструвати дітям існування, функції і різницю пізнавальної і мнемонічної установок. Навчити складати мнемонічний план. Вчителю ця вправа допомагає виявити деякі індивідуальні мнемонічні особливості учнів.

Хід вправи: частині учнів класу запропонуйте скласти план тексту для кращого його розуміння, а другій частині — скласти план, який допоможе краще запам'ятати цей текст. Після завершення роботи обговоріть результати (другий план виявився більш деталізованим). Запропонуйте дітям використовувати різні варіанти планів для різних цілей.

«Око»

Мета: розвивати візуальну пам'ять.

Хід вправи: включені у роботу на уроці терміни запропонуйте дітям закріпити так: «Заплющте очі, побачте термін (назвіть його), назвіть літери, з яких він складається, у зворотному порядку».

«Ланцюжок»

Мета: розвиток слухової пам'яті.

Хід вправи: учасники гри сідають за стіл і готуються. Той, хто сидить праворуч по команді називає будь-який предмет, наприклад «стіл». Наступний учасник повторює названий предмет і додає до нього новий — «стіл», «диван». Потім, всі по черзі, один за одним повторюють і додають назви предметів. Той, хто не зміг перерахувати ланцюжок предметів, виходить. Таким чином, в кінці гри залишається переможець, який має найкращу пам'ять.

«Снігова куля»

Мета: розвиток зорової пам'яті.

Хід вправи: кожна команда вибирає одного учасника, інші члени (кожної) команди викладають на стіл по одному предмету. Той, кого обрали, дивиться і запам'ятовує, хто який предмет поклав. Потім він, дивлячись на предмети своєї команди, повинен встановити, в якому порядку ці предмети викладались на стіл.

«Арифмометр»

Мета: розвиток смислової пам'яті.

Хід вправи: учасники гри імітують роботу арифмометра. Усі сідають в коло, і (кожний перший) називає будь-яке ціле число від 1 до 9, наступний по колу учасник називає будь-який арифметичний знак («-», «—», «=»), а наступний учасник знову називає число і т.д. Умова: щоб за цифрою йшов знак (+, —), а за знаком (=) — результат обчислювання. Бажано, щоб знак «=» ви виставляли не після кожної арифметичної дії, а через 3—4 знаки, наприклад, $1 + 4 - 2 - 1 = 4$. З гри вибувають ті, хто помиляється при розрахунках, і коли результат зі знаком «—».



Довготривала пам'ять

«Згодом»

Мета: розвивати довготривалу пам'ять учнів.

Хід вправи: розділіть матеріал шкільної лекції на 2—3 змістовні частини. Оголосіть, що ви пропонуєте учням не конспектувати матеріал під час лекції. Записувати буде потрібно після завершення певної частини лекції. На це буде виділено відповідний час. Після завершення лекції-вправи роздайте перелік головних пунктів, які потрібно було законспектувати. Засобом самоперевірки, чи взаємоперевірки, учні перевіряють і коригують конспект.

«Знову я?»

Мета: розвивати довготривалу пам'ять учнів.

Хід вправи: визначити трьох — чотирьох учнів з дефіцитарними параметрами довготривалої пам'яті. Поданий на уроці матеріал наприкінці уроку відтворюється саме цими учнями (по частинах), але після того, як кожен перед відповіддю порахує до 20 у зворотному порядку. На наступному уроці знову ці учні (завдання варіювати) відтворюють той самий матеріал. І останній раз — через тиждень.

Короткочасна пам'ять

«Пара»

Мета: розвивати короткочасну (вербально - зорову) пам'ять.

Хід вправи: складіть 10 пар слів (2—3 серії). Одне з пари є відомим словом, а інше — невідомий дітям термін. Дайте завдання зачитати пари. Далі називайте перший елемент, а відтворити потрібно — другий.

«Ряд — 1»

Мета: розвивати вербальну короткочасну (вербально-слухову) пам'ять.

Хід вправи: виписіть терміни, які ви будете вивчати в курсі вашого предмету впродовж наступної теми (місяця, семестру). Складіть три ряди по 10 слів у кожному. Зачитайте перший ряд класу зі швидкістю 1 слово через 1 с. Дайте завдання письмово відтворити їх за 20 с. Проведіть другий і третій сеанси з двохвилинною перервою між ними.

«Ряд — 2»

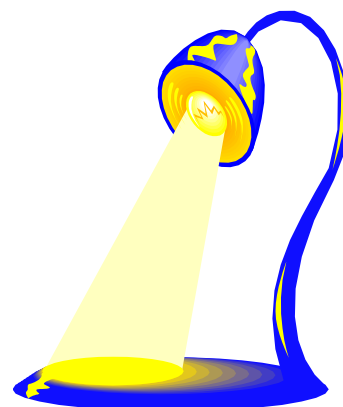
Мета: розвивати короткочасну пам'ять.

Хід вправи: виписіть терміни, які ви будете вивчати в курсі вашого предмету впродовж наступної теми (місяця, семестру). Складіть з них два ряди (з різним розміщенням одних і тих же слів) по 10 слів у кожному. Зачитайте перший ряд класу зі швидкістю 1 слово через 1 с. Через декілька секунд зачитайте другий ряд і попросіть відтворити в первісному порядку.

«Хто більше?»

Мета: розвивати короткочасну пам'ять.

Хід вправи: попросіть учнів відкрити підручник на сторінці, де знаходиться словник. Запропонуйте один раз прочитати певне визначення і закрити підручник. Влаштуйте конкурс на найдовший дослівно відтворений уривок визначення, який запам'ятав учень.



Образна пам'ять

«Новосілля»

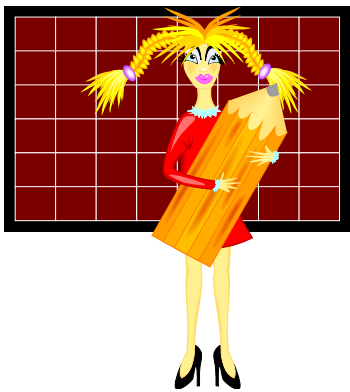
Мета: розвивати образну пам'ять, урізноманітнювати мнемонічні способи, якими користуються учні.

Хід вправи: дайте дітям завдання уявно розмістити поняття, що необхідно запам'ятати, в певних місцях (на полицях у шафі, на стінах у кімнаті, яку вони добре знають тощо). Чим дивніше місце — тим краще запам'ятовується. Запитайте, чи вдалося їм це зробити, при необхідності повторіть спробу. Перевірте відтворення понять.

Вправа може проводитися і за допомогою слів-вішаків: розвішуємо те, що треба запам'ятати, на словах-вішаках, список яких заздалегідь складено і завчено. Можна користуватись і тимчасовими вішаками: чим дивніше слово-вішак, тим інформація краще запам'ятовується. Наприклад, термін тоталітаризм діти розмістили на «вішаку» — «Колгейт».

Вправа може проводитися і за допомогою методу ключових слів (схожий на метод слів-вішаків): кожен вчитель знайомий із засобом, який допомагає запам'ятати кольоровий спектр веселки: «Каждый охотник желает знать, где сидит фазан...». Ознайомте з цим методом учнів і навчіть їх вигадувати подібні ланцюжки.

«Імена»



Мета: розвивати образну пам'ять і урізноманітнювати способи запам'ятовування, якими користуються учні.

Хід вправи: працюючи з іменем і прізвищем діяча (письменника, математика тощо), які потрібно запам'ятати, дайте дітям завдання звернути увагу на те:

- ✚ як вони вимовляються;
- ✚ вимовите фразу або слово-асоціацію;
- ✚ створіть образ;
- ✚ пошукайте певні особливі прикмети в обличчі, спробуйте пов'язати її (прикмету) з прізвищем, чи іменем особи;
- ✚ чи подобається воно вам;
- ✚ уявіть собі характер цієї людини;
- ✚ якщо ви знаєте людину з таким ім'ям — уявіть їх разом («Костомаров — Микола, як і мій сусід по парті!»).

У прізвищі діяча знайдіть щось особливе, подумайте, з чим воно пов'язане: утворене від назви професії, предмета, тварини, географічної назви тощо.

«Око»

Мета: розвивати в учнів образну пам'ять і точність запам'ятовування.

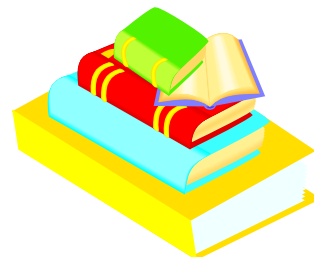
Хід вправи: протягом уроку опрацюуйте схему (таблицю тощо). Наприкінці уроку дайте учням завдання: «Заплющте очі, відтворіть образ написаної на дошці (або у книзі) схеми (таблиці...). Відкрийте очі, перевірте себе, відкоригуйте образ, який склався впродовж уроку».

Оперативна пам'ять

«Впізнай»

Мета: розвивати оперативну слухову пам'ять.

Хід вправи: перед вивченням нової теми складіть два списки (по 20—30 слів). У перший включіть вже засвоєні учнями терміни і ті, що будуть вивчатися в наступній темі. У другий включіть незнайомі терміни і ті, що будуть вивчатися в наступній темі. Прочитайте перший список вголос лише один раз. Потім зачитайте список, який містить незнайомі терміни і ті, які учні щойно почули один раз (терміни наступної теми). Дитина має піднести руку тоді, коли вона почує знайоме з попереднього списку слово.



Довільна пам'ять

«Ряд — 3»

Мета: тренувати довільну пам'ять.

Хід вправи: випишіть на однакових картках 5—9 визначень (формул, законів...), розкладіть в певному порядку (починайте з п'яти, пізніше збільшуючи кількість елементів). Запропонуйте учням впродовж 20 с запам'ятати порядок розташування карток. Змішайте їх. Попросіть учня відтворити порядок.

«Агент 007»

Мета: розвивати довільну пам'ять.

Хід вправи: запропонуйте учню підвестися, подивитися на дві (три) перших парти впродовж 20 с і запам'ятати розташування предметів на них. Після виходу учня з класу власники парт, на які дивився учень, змінюють розташування 2—3 речей. Після повернення учень повинен відтворити початковий порядок.

Способи запам'ятовування

«Миколай»

Мета: навчити учнів запам'ятовувати дати способом «віднесення до себе».

Хід вправи: якщо потрібно запам'ятати дату, запитайте учнів: «До якої події у вашому житті чи житті ваших близьких і знайомих ми її «прикріпимо»?». Наприклад: 10 клас, тема «Українська революція», потрібно запам'ятати дату Брест-Литовського договору (9 грудня — початок переговорів, за 10 днів до Миколая, визначної події у житті кожної дитини!).

«Порівняння»

Мета: продемонструвати дітям, що краще опрацьована інформація, краще запам'ятовується.

Хід вправи: на одній частині уроку просто подайте нову інформацію, а на другій — нову інформацію обробіть (складіть план, тези, вигадайте запитання тощо). Опитайте учнів, демонструючи мнемонічні переваги останнього способу опрацювання інформації. Проаналізуйте результати разом з дітьми.

«Асоціація — 1»

Мета: навчити учнів для мнемонічних дій користуватися асоціаціями.

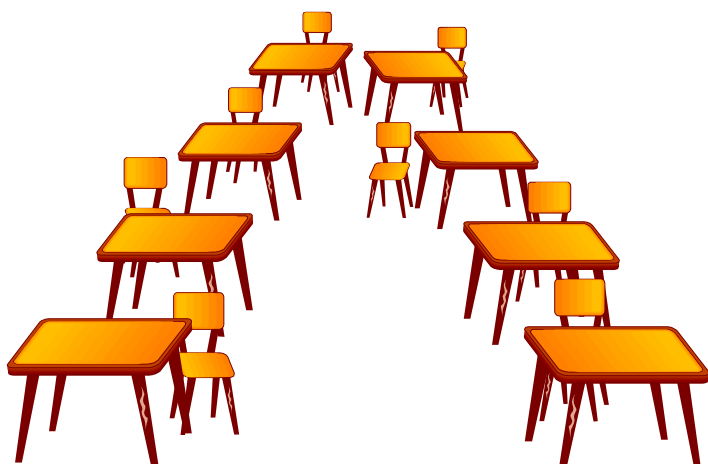
Хід вправи: поясніть учням зміст асоціацій, починаючи з простих прикладів — хрестик на руці, вузлик тощо. Дайте список слів, що стосуються теми, яку ви вивчаєте.

Завдання: вигадати асоціації. Наприклад: 10 клас, тема «Післявоєнне облаштування світу», потрібно запам'ятати назву мирного договору з Австрією (Сен-Жерменський). Попросіть дітей знайти із чим в їхній пам'яті пов'язується ця назва. Відповідь хлопців миттєва — футбольний клуб (Парі Сен Жермен).

«Асоціація — 2»

Мета: ця розумова аеробіка допоможе покращити роботу з асоціаціями. Варіанти вправи:

1. Швидко вимовте абетку, вигадуючи на кожну букву слово, що починається з неї.
2. Вимовте абетку, пригадуючи на кожну букву термін з курсу цієї науки, що починається з неї.
3. Вимовте 10 жіночих/чоловічих імен, що зустрічалися вам в курсі української (зарубіжної) літератури, нумеруючи кожне з них.
4. Виберіть одну літеру абетки і назвіть 20 слів, що починаються з неї, нумеруючи кожне з них.
5. Візьміть будь-який термін навчального предмета і за 5 хв. напишіть максимальну кількість виразів з цим словом.



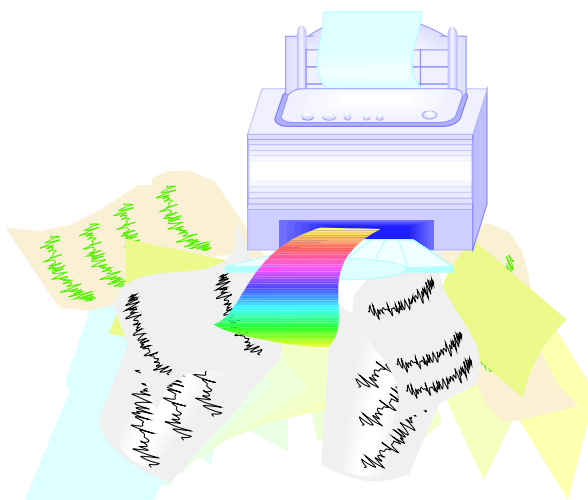
Вигадати слова, у яких зустрічається тільки певна голосна (або приголосна) літера (з її певною кількістю). Наприклад — «о» (город...).

«Ретро-план»

Мета: формувати навички згадування.

Хід вправи: наприкінці уроку дайте завдання записати план уроку, який щойно відбувся. Після закінчення роботи 2—3 учні називають пункти плану, клас фронтально їх коригує і коректує свої плани. Дайте установку запам'ятати план і перше слово кожного пункту (або перші літери кожного першого слова плану). На наступному уроці продемонструйте на скільки добре учні запам'ятали матеріал завдяки використанню цього прийому. Цю вправу можна проводити і на наступному уроці за матеріалами попереднього.

Підкажіть, що для підготовки відповідей на іспит складання плану відповіді — один з ефективніших способів.



ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ МИСЛЕННЯ УЧНІВ

11 кроків з формування мисленнєвих процесів учнів

1. З'ясуйте, чи володіють ваші діти «абеткою» мислення, та встановіть її індивідуальні відмінності.
2. Відмовтеся від стереотипів у поглядах на мисленнєві можливості дитини.
3. Організуйте роботу на підставі системного і теоретичного підходів.
4. Навчайте дітей понять і створюйте їх систему.
5. Підвищуйте усвідомлення учнем продуктів мисленнєвої діяльності, збільшуючи кількість самотійної навчальної роботи.
6. Розвивайте у дітей навички використання індуктивного та дедуктивного засобів пізнання.
7. Приділіть увагу розвитку дивергентного мислення.
8. Забезпечуйте психологічно комфортні умови навчання.
9. Цілеспрямовано розвивайте пізнавальну мотивацію учнів.
10. Добирайте засоби контролю й оцінювання з точки зору їх сприяння розвитку пізнавальної діяльності.
11. Дотримуйтесь фізіологічно здорових умов у навчальному процесі.



Вправи на розвиток мислення учнів

Ми дуже мало знаємо про навколишній світ, якби наші пізнання обмежувалися тільки тією інформацією, яку ми одержуємо від своїх органів чуттів. Можливість більш широкого і глибокого знання про навколишній світ подає кожній людині мислення. Якщо головне завдання відчуттів полягає у збиранні вражень про оточуюче, уваги — звернути інтерес на все, що нас оточує, пам'яті — точно зберегти накопичений матеріал, то в мислення завдання інше — перетворити отриманий матеріал.

Діяльність мислення характеризує розумові властивості особистості. Ігри та вправи, запропоновані нижче, спрямовані на розвиток найбільш важливих якостей розуму: а) широти думки; б) гнучкості розуму; в) швидкості мислення; г) самостійності мислення.

«Запитання на кмітливість»

Запитання можна ставити учням, об'єднаним у команди. А можна запитання ставити індивідуально.

1. Професор лягає спати о 8-й годині вечора, а будильник заводять на 9-у годину ранку. Скільки спатиме професор? (1 годину.)
2. Чи може чоловік оженитися на сестрі своєї вдови? (Ні, вдова — та, у якої вмер чоловік.)
3. Чи є 7 листопада в Австралії? (Так.)
4. У фермера було 10 овець. Всі, крім 9, померли. Скільки залишилося овець? (Дев'ять.)
5. Ви пілот літака, що летить із Гавани до Москви із двома посадками в Алжирі. Скільки років пілотові? (Стільки ж, скільки й вам.)
6. Звичайно місяць закінчується 30-м або 31-м числом. У якому місяці є 28? (В усіх.)
7. Ви заходите у малознайому кімнату, що затемнена. У ній є дві лампи: газова і бензинова. Що ви запалите в першу чергу? (Сірник.)
8. Один поїзд йде з Москви до Петербурга, а інший — з Петербурга до Москви. Вийшли вони одночасно, але швидкість першого поїзда в три рази більша за швидкість другого. Який поїзд буде далі від Москви в момент їхньої зустрічі? (Однаково.)
9. Батько із сином потрапили в катастрофу. Батько помер у госпіталі. До сина в палату заходить хірург і говорить, показуючи на нього: «Це мій син». Чи можуть ці слова бути правдою? (Так, якщо хірург — мати хлопчика.)
10. Археологи знайшли монету, датовану 35 роком до нашої ери. Чи можливо це? (Ні, тому що тоді на монетах ще не писали дату виготовлення.)
11. Палицю потрібно розпилити на 12 частин. Скільки буде потрібно розпилів? (11)
12. На руках 10 пальців. Скільки пальців на 10 руках? (50)
13. Лікар прописав хворому три уколи, по уколу через кожні півгодини. Скільки буде потрібно часу щоб зробити всі уколи? (7 година.)
14. Скільки цифр «9» у ряді чисел від 1 до 100? (20)



15. Самотній нічний сторож помер удень. Чи дадуть йому пенсію? *(Ні, він помер.)*
16. У 12-поверховому будинку є ліфт. На першому поверсі живе всього двоє чоловік, від поверху до поверху кількість мешканців збільшується вдвічі. Яка кнопка в ліфті цього будинку натискається частіше інших? *(Кнопка «1».)*
17. Дах одного будинку не симетричний: один скат її становить за горизонталлю кут 60° , а інший — кут 70° . Припустимо, що півень відкладає яйце на гребінь даху У яку сторону впаде яйце — убік більше пологого чи крутого ската? *(Півні яйця не відкладають.)*
18. Один оберт навколо Землі супутник робить за 1 годину 40 хвилин, а інший — за 100 хвилин. Як це може бути? *(1 година 40 хвилин = 100 хвилинам.)*
19. Назвіть п'ять днів, не називаючи чисел (наприклад, 1, 2, 3...), і назв днів (наприклад, понеділок, вівторок, середа...). *(Позавчора, учора, сьогодні, завтра, післязавтра.)*
20. У трьох трактористів є брат Сергій, а в Сергія братів немає. Чи може таке бути? *(Так, якщо трактористи — жінки, або йдеться про різних Сергіїв.)*
21. Розділіть 30 на $1/2$, додайте 10. Скільки вийшло? *(70).*
22. Якщо о 12-й годині ночі йде дощ, то чи можна очікувати, що через 72 години буде сонячна погода? *(Ні, через 72 години буде знову північ.)*
23. Як відомо, всі справжні російські жіночі імена закінчуються або на «а», або на «я»: Ганна, Марія, Ольга і т. д. Однак є одне-єдине жіноче ім'я, яке не закінчується ні на «а», ні на «я». *(Любов.)*
24. Коли чорній кішці найкраще пробратися до будинку? *(Коли відкриті вхідні двері.)*
25. На край стола поставили бляшану банку, щільно прикриту кришкою, так, що $2/3$ банки звисало зі столу. Через якийсь час банка впала. Що було в банці? *(Шматок льоду.)*

Запитання для дітей з 12 років.



«Головоломка»

Учитель робить комплекти головоломки за кількістю учнів у класі. Для цього з картону вирізують квадрати і розрізають їх на 6-8 частин. Кожному учневі дають один комплект головоломки і пропонують викласти квадрат. При цьому звертають увагу на те, що квадрат повинен складатися з 8 частин. Далі можна запропонувати викласти із частин квадрата будь-які фігури (наприклад, ялинку, будинок і т. д.).

Головоломку можна запропонувати дітям з 14 років.

«Три речення»

Педагог зачитує яку-небудь коротку розповідь або газетну статтю. Зміст треба передати трьома простими реченнями.

При підведенні підсумків відзначаються учні, у яких розповідь найкоротша, але при цьому точно переданий зміст.

Гра найбільш корисна для дітей, у яких мислення не відрізняється чіткістю й високою організацією.

Гра для дітей з 10 років.

Анаграми

З кожної пари наведених слів шляхом перестановки літер потрібно скласти назву великого міста. Всі літери повинні бути використані.

- | | | |
|---------------|----------------|----------------------|
| 1) Мак + сад | 5) Дума + танк | 9) Сом + ква |
| 2) Жар + пи | 6) Лані + бос | 10) Слава + и + брат |
| 3) Кіно + рак | 7) Берн + іл. | 11) Пар + га |
| 4) Дно + рог | 8) Зал + гог | 12) Ніл + лат |

Відповіді: Дамаск, Париж, Конакрі, Гродно, Катманду, Лісабон, Берлін, Глазго, Москва, Братислава, Прага, Таллінн.

З наведених слів шляхом перестановки літер потрібно скласти назву тварини, птаха або рослини. Всі літери повинні бути обов'язково використані.

- | | |
|-----------------|--------------------|
| 1) араб + розум | 9) до + кролик |
| 2) фа + жир | 10) тук + кас |
| 3) липа + нота | 11) кріп + ука |
| 4) бак + бум | 12) фа + гном + іл |
| 5) перо + лад | 13) мал + піка |
| 6) сорт + альба | 14) ум + па |
| 7) ар + пек | 15) пір + ат |
| 8) дно + рок | 16) іл + лія |

Відповіді: марабу, жираф, антилопа, бамбук, леопард, альбатрос, пекар, кондор, крокодил, кактус, куріпка, фламінго, пума, тапір, лілія.

Анаграми можна використовувати в роботі з дітьми 12 років.

«Словесна перестрілка»

Учням пропонується назвати множину наступних слів:

Стегно —	Житель —	Рука —
Барило —	Цапеня —	Узбек —
Цебро —	Аматор —	Учитель —
Грек —	Метро —	Людина —
Дуга —	Борошно —	Курча —

Потім — їх множину — в однину:

Вінці -	Кінці -	Поні —
Збруя -	Горіхи -	Успіхи —
Коні -	Співаки -	Щипці —

Із чоловічого роду у жіночий рід:

Купець —	Кравець —
Кухар —	Молодець —

З жіночого роду у чоловічий:

Коза —	Оса -
Левиця —	Читачка —

Із прикметника в іменник:

Червоний —	Мерзлий —
Новий —	Повний —
Сосновий —	Чорний —
Суворий —	Ясний —

З дієслова в іменник:

Впливати —	Сіяти —
------------	---------

Гуляти —
Знати —
Молотити —

Спати —
Палити —
Хвалити —

«Тлумачення прислів'їв»

Зачитується прислів'я і дається 20 секунд на його тлумачення.

Прислів'я

1. Куй залізо, доки гаряче.
2. Не у свої сани не сідай.
3. Немає диму без вогню.
4. Не все золото, що блищить.
5. Ліс рубають — друзки летять.
6. Шила в мішку не сховаєш.
7. У тихому озері чорти водяться.
8. Любиш поганяти — люби й коня годувати.
9. Що посієш, те й пожнеш.
10. Не завжди котові масляниця.
11. Курчат по осені рахують.
12. Нема чого на дзеркало нарікати, коли пика крива.
13. Коли є хліба край, то й під вербою рай.
14. Тихше ідеш — далі будеш.
15. Не дуж — не берися за гуж.
16. Сім разів відміряй — один раз відріж.
17. По одержинці зустрічають, по розуму проводжають.
18. Не в свої штани убрався.
19. Як гукнеться, так і відгукнеться.
20. Невелик черв'ячок, та дорогий.
21. Горбатого могила виправить.
22. Один у полі не воїн.
23. Кривити душею.
24. Кіт наплакав.
25. Скоріше в курки молока випросиш.
26. Кишка тонка.
27. Два чоботи — пара.
28. Вбити собі в голову
29. Голова садова.
30. Язик мій — ворог мій.
31. Змусь дурня молитися — чоло розіб'є.
32. Молодець серед овець.
33. Мурашки по шкірі.
34. Комар носа не підточить.
35. П'яте колесо до воза.
36. Далі в ліс — більше дров.
37. Як грім серед ясного неба.
38. Грошей кури не клюють.
39. Душа пішла в п'яти.
40. Кинути тін на тин.
41. Товкти воду в ступі.
42. Пустити козла в город.
43. Мало каші їв.
44. Робити з мухи слона.
45. Шкурка вичинки не варта.
46. Один із сошкою, семеро з ложкою.

47. Як обухом по голові.
48. Радий би в рай, та гріхи не пускають.
49. Заборонений плід солодкий.
50. Хоч кіл на голові теши.
51. Вовків боятися — у ліс не ходити.
52. Віддав богові душу.
53. Одного поля ягоди.

Завдання для дітей з 14 років.

«Як ти розбираєшся в прислів'ях»

Учитель називає невідомі прислів'я тієї чи іншої країни, а учні вказують відоме їм прислів'я, аналогічне за змістом. Наприклад, арабське прислів'я: «Біг від дощу, потрапив під зливу». Аналогічне йому відоме прислів'я звучить так: «З вогню та в полум'я».

- 1) Іранське прислів'я: «Де немає фруктових дерев, буряк зійде за апельсин».
Відповідь: «В степу і хрущ м'ясо».
- 2) В'єтнамське прислів'я: «Неквапливий слон раніше досягає мети, ніж жвавий жеребець».
Відповідь: «Тихше їдеш — далі будеш».
- 3) Фінське прислів'я: «Той не заблудиться, хто запитує».
Відповідь: «Язик до Києва доведе».
- 4) Англійське прислів'я: «У кожній череді є своя чорна вівця».
Відповідь: «У сім'ї не без виродка».
- 5) Індонезійське прислів'я: «Дуже жваво білка стрибає, а буває й зривається».
Відповідь: «Кінь на чотирьох ногах, і той спотикається».

Дивергентність мислення

«Цензор»

Мета: навчити дітей знаходити в інформації (тексті, лекції) мисленнєві операції, застосовані автором під час викладення матеріалу.

Хід вправи: дайте завдання за матеріалом підручника (статті, лекції): «Ви цензори. Ви даєте дозвіл до друку тільки логічно впорядкованому тексту. Знайдіть у ньому мисленнєві операції, застосовані під час викладення цього матеріалу». Проведіть конкурс на найкращого цензора з логіки.

«Висловити думку іншими словами»

Мета: розвивати гнучкість та дивергентність мислення.

Хід вправи: оголошіть конкурс на те, хто краще висловить думку в іншій формі (запитання, ствердження, схеми тощо). Після колективної роботи по створення критеріїв оцінювання конкурсу визначте переможця. Особливо корисно проводити цю вправу на уроках літератури, пропонуючи переказувати вірші своїми словами.



«Мудрий вчинок»

Мета: удосконалювати гнучкість мислення.

Хід вправи: група одержує картку з описом ситуації, вчинку історичного персонажа, героя твору і опис його помилок.

Завдання: знайти нестандартне рішення складної ситуації і переконати персонаж (від імені якого виступає учень чи вчитель) вчинити саме так.

«Чотири в одному»

Мета: розвивати дивергентність та варіативність мислення.

Хід вправи: запропонуйте учням дати оцінку внутрішньої політики П.Скоропадського з точки зору:

- ▶ інтересів української нації;
- ▶ незаможних селян;
- ▶ радикальної інтелігенції;
- ▶ великих землевласників (10-11 кл., історія України, тема «Українська держава П. Скоропадського»).

Обговоріть результати вправи, переконайтеся, що всі зрозуміли: *всі оцінки різні і всі правильні!*

Зміст завдання доберіть згідно з матеріалом вашого предмета.

«Назва»

Мета: розвивати варіативність мислення.

Хід вправи: дайте учням завдання вигадати назви для певного параграфа (абзацу, дня, хвилини...). Перемога дістається (варіанти):

- учневі, що вигадав найбільшу кількість назв;
- учневі, що вигадав найцікавішу назву (чи найоригінальнішу);
- учневі, що вигадав назву, яка найкраще підходить для цього випадку.

Вправа «А завтра...»

Мета: удосконалювати вміння передбачувати події, аналізуючи передумови.

Хід вправи (варіант 1): «Закінчувалася Перша світова війна, сподівання українців на здобуття незалежності не виправдалися. Назвіть політичні сили, які діяли в Україні на цей момент (...). З огляду на це, накресліть можливі варіанти подальшого перебігу подій щодо державотворчих процесів в Україні (історія України, 10 кл.).»

Цей прийом є дієвим, тому що заснований на цікавості, яку викликає незакінчена дія.

«Якщо б завтра...»

Мета: удосконалювати вміння передбачувати події, аналізуючи передумови.

Хід вправи: «Якщо б завтра, після Бородінської битви, Кутузов прийняв бій, що було б? Опишіть можливі варіанти подальшого перебігу подій! (Всесвітня історія, 9 кл.).»

«Незвичне у звичайному»

Мета: розвивати дивергентність мислення.

Хід вправи:

1. Покажіть учням будь-який предмет, запропонуйте вигадати найбільшу кількість способів його застосування, зокрема незвичні. Виграє той, хто запропонує найбільше чи найнезвичайніше.

2. Дайте два протилежних твердження, поділіть клас на дві частини, запропонуйте одній обґрунтувати перше, а другій — останнє.

Для ілюстрації завдань, що потребують нестандартних рішень, можна використати відомі завдання (і подібні):

«Триметрова мотузка прив'язана до шиї собаки, миска з водою — за 15 метрів від нього. Як собаці напиться?»

«У мене в кишені 2 монети, що в сумі складають 15 копійок, але одна з них не п'ятак. Які це монети?»

Запитайте: «Як ви думали, розв'язуючи задачу?».

Класифікація

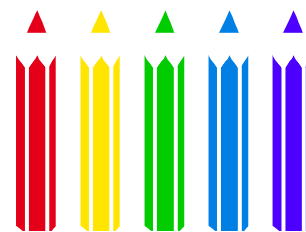
«Класифікація»

Мета: розвивати вміння класифікувати. Класифікація термінів допоможе краще опрацювати їх, розглянути зі всіх боків (семантичного, предметного, чуттєвого), емоційно забарвити їх, а отже краще запам'ятати.

Хід вправи: дайте дітям завдання класифікувати терміни певної теми. Наприклад, автономія, кредит, застава, сепаратизм, криза надвиробництва (9 кл., Історія України, тема 1). Доберіть зміст завдання згідно з матеріалом вашого предмета. Запропонуйте учням пояснити, за якою ознакою вони здійснили класифікацію.

Діти зазвичай правильно визначають: кредит, застава, криза надвиробництва (терміни, що пов'язані з економікою); автономія, сепаратизм (з політичною системою).

До переліку слів можна додати й емоційно забарвлені, й ті, що не мають такого маркера (ще одна ознака для класифікації). У випадку ускладнень підкажіть, скільки класифікацій можна скласти на запропонованому вами матеріалі. Як правило, після підказки діти знаходять ще варіанти. Якщо учні не застосували мовну класифікацію (за закінченнями, частинами мови...), підкажіть можливість використання філологічних знань.



Завдання

Хімія

Відомі на час відкриття періодичного закону 63 елементи Д. Менделєєв намагався згрупувати за певним критерієм, який він тривалий час шукав. Нарешті він визначив. Таким критерієм стала відносна атомна маса елементів. Саме це допомогло розташувати елементи певними групами.

Завдання: яка мисленнєва операція домінувала у складанні періодичної таблиці?

Математика

Завдання: за якими ознаками зазвичай класифікують трикутники? А за якими — рівняння?

Історія

Завдання: класифікуйте війни, якщо за критерій взяти масштаб воєнних дій.

Завдання: класифікуйте партії Наддніпрянської України початку ХХ ст. за методами боротьби, які вони пропонували.

Аналогія

«Аналогія»

Мета: навчити дітей виявляти аналогію.

Хід вправи: дайте завдання виявити аналогію або її відсутність. Наприклад, «Чи аналогічні адміністративно-територіальні устрої українських земель в Австрійській і Російській імперіях у першій половині ХІХ ст.? Відповідь обґрунтуйте». (Історія України, 9 кл.). Доберіть завдання з матеріалу вашого предмета.

Завдання: на будь-яких уроках пропонуйте учням за 30 с замінити максимальну кількість слів у певному визначенні на аналогічні так, щоб його зміст не змінився.

Право

Завдання: в багатьох англomовних країнах єдиною формою права є правові прецеденти — рішення суду у конкретних справах. На підставі якої мисленнєвої операції відбуваються такі судові процеси?

Іноземна мова

Завдання: за аналогією з тим, що має одна з тварин, німецькі фахівці назвали свої танкові війська («панцирні»).

Історія

Завдання: відтворіть хід міркувань і назвіть розумову операцію, яка зумовила появу вислову «Український П'ємонт».

Математика

Завдання: вставте пропущені слова, які відображають мисленнєву операцію, здійснену в такому випадку: «операції над алгебраїчними дробами...операціям над звичайними дробами; властивості арифметичної прогресії ...властивостям геометричної».

Узагальнення

«Яблуко»

Мета: навчити дітей робити узагальнення.

Хід вправи: на простому прикладі поясніть учням механізм процесу узагальнення. Е.Стоунс пропонує такий: ви спробували одне яблуко з діжки і тому знаєте, що решта яблук — такі самі. Ось ви і зробили узагальнення.

Завдання: наведіть приклади узагальнень, що застосовувалися сьогодні на уроці (вони можуть бути науковими, побутовими, естетичними тощо) .

«Рядок»

Мета: навчити дітей робити узагальнення.

Хід вправи: напишіть на дошці: «Герой, мрійник, чуттєвий, незвичайний», «Час, місце, дія, правильний, зразковий».

Перед вами два рядки слів. Зробіть узагальнення, внаслідок якого ви об'єднаєте поняттям слова першого і слова другого рядків (Література, 9 кл.); романтизм, класицизм.

Поняття

Вправа «Who is who», «What is what»

Мета: актуалізувати поняття.

Хід вправи: клас ділиться на чотири групи. Перша група загадує поняття теми. Решта груп мають право поставити по п'ять запитань (по черзі), що допоможуть визначити, яке саме поняття було задумано першою групою. Перемагає група, яка першою правильно назвала поняття. Далі друга група загадує поняття:



Поняття	Спільне	Відмінне
----------------	----------------	-----------------

	Наводяться СПІЛЬНІ риси двох понять, які здумала група	Наводяться - ВІДМІННІ риси двох понять, які здумала група
--	---	--

Запитання: які поняття загадала група?

«Виявлення загальних понять»

Мета: актуалізувати «поняття».

Хід вправи: учневі видається картка, на якій є слова, що мають родові ознаки, логічні зв'язки з певним узагальнюючим словом. Завдання може складатися з кількох узагальнюючих слів і до кожного з них додається набір із п'яти слів, серед яких є два, що найбільше за усіх пов'язані з узагальнюючим. Потрібно виявити саме їх.

У міру засвоєння навичок оперування поняттями завдання можна ускладнювати. Наприклад: «Доберіть до терміну «реалізм» слова, що мають спільні з ним родові (видові) ознаки». У випадку труднощів використовуйте засіб підказок.

«Вилучення понять»

Мета: актуалізувати «поняття».

Хід вправи: у дужках є слова, що прямо не пов'язані з узагальнюючим словом. Знайдіть їх:

- геополітика (територія, промисловість, населення, клімат, радіо, природні ресурси);
- етнічний (народ, національність, раса, корисні копалини, народність, фольклор);
- демографія (населення, переселення, держава, міграція, стандартизація, еміграція).

«Співвідношення між поняттями»

Мета: актуалізувати «поняття».

Хід вправи:

Варіант 1. Доберіть з понять вказаної теми пари, які б відповідали цим вимогам:

- ті, що порівнюються;
- ті, що не порівнюються;
- ті, що зіставляються (рівнозначні; ті, що перехрещуються; підлеглі);
- не зіставляються (протилежні; суперечливі; ті, що підпорядковуються одне одному).

Якщо виникнуть проблеми, спочатку продемонструйте це дітям під час колективного обговорення.

Варіант 2. Вкажіть опорні слова (по 3—4) з важливих визначень певних понять вашого предмета, запропонуйте назвати терміни.

«Новини»

Мета: актуалізувати суспільно-політичні поняття.

Хід вправи: дайте учням завдання подивитися вдома новини, виписати незрозумілі поняття і дати їх визначення зі словника. На наступному уроці перевірте і дайте завдання наступні два дні дивитися новини і заповнювати дві колонки:

Новини

Нові поняття Поняття, які були новими

«Третій зайвий»

Мета: розвивати аналітичні здібності учнів, вміння визначати критерії оцінки.

Хід вправи: дайте учню 3 терміни (дати, формули).

Завдання: вибери термін (дату, формулу), який не підходить до двох інших. Чому ти вважаєш його зайвим? У бесіді після виконання вправи з'ясуйте причини труднощів, якщо вони були.

Логіка

«Скорочення розповіді» або «Заощадливий»

Мета: розвивати логічне мислення.

Хід вправи: запропонуйте всім учням максимально скоротити невелику частину тексту параграфа так, щоб його основний зміст зберігся. Після закінчення вправи, у разі необхідності, можна «відшліфувати» текст колективно.

Вправа може виконуватися фронтально, у групах, індивідуально.

«Логічність»

Мета: удосконалювати логічність мислення.

Хід вправи: учневі видається картка, на якій є завдання, пов'язані категоричними судженнями, і умовивід (силогізм). Умовиводи є правильні, а є помилкові. Потрібно виявити останні. Наприклад (Історія України, 9кл.):

1. Деякі українські землі увійшли наприкінці XVIII ст. до Австрії. Лівобережжя — українська земля. Отже, Лівобережжя відійшло до Австрії.

2. Колоніальні уряди Австрії і Росії проводили політику уніфікації щодо Українських земель. Галичина входила до Австрії. Отже, Галичина зазнавала уніфікації.

3. Українські землі у складі Російської імперії поділялися на губернії. Буковина — українська земля. Отже, Буковина була губернією.

«Необхідне чи неможливе»

Мета: удосконалювати логічність мислення.

Хід вправи: вивчаючи явище (термін, подію...), дайте учням завдання дібрати два слова, які його стосуються, так, щоб одне з слів визначало необхідну, а друге — неможливу властивість даного явища.

«Помилка»

Мета: удосконалювати логічність мислення.

Хід вправи: повідомте учням, що у тексті, який ви їм роздаєте, є помилка — одне коротеньке слово. Але внаслідок цього одне з речень суперечить змісту усього тексту. Знайдіть його.

Наприклад: «Багато українських селян змирилися з національним і соціальним гнобленням, що посилювалося у першій половині 19 ст. Щоб усунути його, вони застосовували різні форми спротиву — скарги царю, повітовим приставам; відмова сплачувати данину; підпали поміщицьких маєтків;

повстання. Але уряд жорстоко придушував усі селянські виступи» (9 клас, Історія України, тема 2). (Пропущено «НЕ змирилися».)

«Пошук ланок, що з'єднують...»

Мета: удосконалювати логічність мислення.

Хід вправи: вчитель називає два явища (або події). Потрібно вказати явище (подію), що є «перехідним містком» від одного до другого. Допускається кілька пропущених ланок. Особлива увага приділяється обґрунтуванню і розкриттю змісту зв'язків.

Вправи і завдання на розвиток уміння користуватись алгоритмізацією

«Що?»

Мета: довести до учнів рівні розуміння матеріалу уроку і способу алгоритмізації розумових дій.

Хід вправи: дайте дітям завдання підготувати з одного й того самого матеріалу чотири відповіді на кожне із запитань за такими алгоритмами:

«Про що?»

«Про що? + що?»

«Про що? + що? + як?»

«Про що? + що? + як? + навіщо?»

Перевірте, переконайтеся, що учні розуміють суттєву різницю і значення різних рівнів обробки матеріалу.

«Алгоритм»

Мета: навчити користуватися алгоритмізацією.

Хід вправи: ознайомте учнів з одним з алгоритмів. Наприклад:

а) щоб показати приналежність X до U , ми повинні встановити ознаки U ; перевірити, чи володіє X всіма ознаками U .

б) що — чим — чому — як — коли (Цицерон)?

Дайте завдання на матеріалі уроку перевірити дію одного з алгоритмів. Або дайте алгоритм розв'язання завдання, зразок його застосування і завдання для самостійної роботи. Утруднення можна аналізувати колективно. Вправу можна ускладнити завданням: за матеріалом уроку придумати алгоритм і згідно з ним побудувати розповідь.

«Розташуй»

Мета: розвивати логічне мислення учнів.

Хід вправи: дайте завдання розташувати за логічною послідовністю причини (наслідки) певної події. Обговоріть варіанти виконаних робіт. Виберіть той, що відповідає умовам вправи.

Цю вправу можна використовувати і у вигляді «Створення системи причин».

Вправа виконується методом мозкового штурму.

1. «Назвіть причини явища (події)».

2. «Класифікуйте їх».

Якщо на другому етапі виникнуть проблеми, підкажіть дітям, що алгоритм класифікації причин може знаходитися в суб'єкті дії, об'єкті або ситуації; дотепності—недотепності; тимчасовості—постійності; близькості—віддаленості причин тощо.

Можна надати алгоритми дій у вигляді класифікаційного дерева, таблиці з порожніми рядками.

Вправа може відбутися і у вигляді змагання «Перелік можливих причин»
Перемагає той, хто назвав більше причин. Враховують навіть малоімовірні.

«Причини»

Мета: розвивати каузальне мислення учнів.

Хід вправи: на початку уроку вкажіть факт (подію, явище), який ви будете розглядати. Запропонуйте учням позмагатися у встановленні його можливих причин. Перемагає той, чиї причини будуть названі під час подальшого вивчення цього явища. Для цього учні повинні коротко занотувати причини, здати аркуші (підписавши їх). Вправа допомагає сконцентрувати увагу учнів на матеріалі, оскільки їм доведеться визначати переможця.

«Синтез»

Мета: удосконалювати вміння застосовувати синтез.

Хід вправи: запропонуйте дітям за 30 с із певного слова засобом мовного синтезу утворити максимальну кількість нових слів. Для вправи варто брати терміни конкретного предмета.

«Порівняння»

Мета: розвивати вміння порівнювати явища, події, поняття.

Хід вправи: запропонуйте двом учням порівняти два поняття (події, явища, елементи тощо), оголосіть змагання на найкраще порівняння. Нехай по черзі називають по одній спільній ознаці, а потім по одній відмінній. Виграє той, хто запропонував більше ознак для порівняння чи назвав ознаку останнім.

«Термін — 3»

Мета: розвивати вміння порівнювати явища, поняття.

Хід вправи: після вивчення певного поняття, терміну, явища, запропонуйте учням віднайти якомога більше його протилежностей, згрупувавши їх за певними ознаками, які учні повинні визначити самостійно.

Математика

Завдання: перед вами 3 геометричні фігури: ромб (1), прямокутник (2) і квадрат (3).

напис:

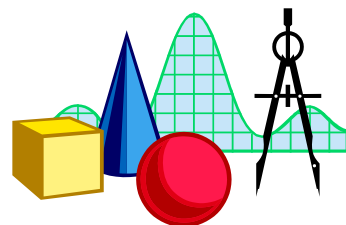
«Всі кути — прямі (2, 3)

Сторони рівні, а кути — ні (1, 3)

Кути прямі, а сторони не рівні (2, 3)

Всі сторони рівні (1,3)»?

Яка розумова операція відображена у такому записі?



ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ УЯВИ УЧНІВ

1. Для доведення важливості цього психічного процесу можна наводити приклади уяви-передбачення (з 108 колись фантастичних ідей Ж.Верна не здійснено поки що лише 10).
2. Продемонструйте дітям зв'язок пам'яті з уявою. Образи пам'яті (уявні образи) залежать від ступеня розвиненості емоційної та образної пам'яті людини, оскільки уява, як правило, оперує образами, що містяться в пам'яті.
3. Навчіть дітей спостерігати, оскільки для розвитку образності уяви важливу роль відіграє саме спостережливість.
4. Ознайомлюйте учнів з різновидами уявлень: вільні уявлення, уявлення за зразком, на задану тему, за заданими умовами тощо. Ознайомте учнів з деякими прийомами створення образів уяви (див вправу «Русалка»).
5. Використовуйте засіб переключення від одного виду уявлень до іншого для створення системності асоціацій. Саме це забезпечує тісний зв'язок уявлень.
6. Зважайте на те, що людям з розвине-ною уявою часто притаманно:



невдоволеність власним і суспільним життям, висока самооцінка та самовпевненість, нехтування думкою авторитетних осіб. їх приваблюють незвичайні професії, що потребують нестандартних рішень.

7. Враховуйте індивідуально-психологічні особливості уяви учнів (яскравість, чіткість і контрольованість образів).

Додаток 11.

Вправи на розвиток уяви учнів

«Русалка»

Мета: навчити прийомів створення образів.

Хід вправи: поділіть учнів на 8 груп. Дайте завдання знайти максимальну кількість прикладів, створених людством на підставі відомих прийомів утворення образів — аглютинація (1 група), комбінування (2), акцентуація (3), якісне перетворення (4), типізація (5), перенесення ознак одних об'єктів на інші (6), аналогія (7), реконструкція (8). За результатами виконання вправи можна провести конкурс. Критеріями оцінювання можуть бути як якісні, так і кількісні ознаки.

«Вгадай»

Мета: розвивати довільну уяву.

Хід вправи: дайте учням список слів, що стосується теми.

Завдання: згрупуйте слова, вгадайте історію, яка б їх об'єднувала, уявіть її собі. Обговоріть результати роботи. З'ясуйте, кому з учнів це вдалося, у кого виникли проблеми, які саме.

«Образ»

Мета: актуалізувати конкретну й абстрактну уяви.

Хід вправи: дайте учням завдання: «Уявіть перелічені поняття у вигляді образів, визначте, які з них ви можете уявити безпосередньо (один образ), а які мають бути опосередковані (декілька образів). Поняття: історія, війна, гармата, чисельність населення, рало, імперія, інтеграція, Східна Галичина, Задунайське козацтво, козак, поміщицьке господарство, військове поселення, чумацький віз, експорт зерна.

Обговоріть результати.

«Терміни»

Мета: розвивати творчу уяву.

Хід вправи: дайте завдання: «Назвіть три терміни, які ви засвоїли на уроці (чи використовували у повторенні). За п'ять хвилин потрібно назвати не менше п'яти явищ, яким притаманні ці поняття. Наприклад: «романтизм» (почуття, живопис, література, політика, архітектура).

«Фотографія»

Мета: розвивати здатність до ейдетизму.

Хід вправи: дайте завдання: «Уважно, впродовж кількох хвилини розгляньте ілюстрацію підручника. Заплющте очі і намагайтеся відтворити її у деталях. Відкрийте очі, порівняйте образ, який вам вдалося створити у думках, із реальним. Які деталі вам не вдалося відтворити? Уявіть собі це зображення з іншого ракурсу, з різних боків.

«Пофантазуймо на тему...»

Мета: застосовуючи творчу уяву, актуалізувати зміст предмета.

Хід вправи: давайте дітям завдання типу: «Ти — робітник англійської фабрики у Манчестері у 1835 р. Як ти виглядаєш? Що ти їв на сніданок? О котрій годині ти пішов на роботу? Ти підпишеш чергову хартію чартистів чи ні? Чому? (Всесвітня історія, 9 кл.).

«Ти втратив роботу у Франції у 1932 році. Яким, імовірно, буде твоє ставлення до програми Народного Фронту? Чому? (Всесвітня історія, 10 кл.).

«Розпитайте мене про те, що буде далі»

Мета: навчити дітей залучати відтворювальну, конкретну уяву.

Хід вправи: зупиніться на важливому і цікавому моменті в лекції. Дайте дітям завдання розпитати вас про те, що буде далі, і зробити припущення відносно подальшого розвитку подій. Тоді ви розкажете, що насправді сталося. Наприклад: «М.Костомаров узяв олівець, чистий аркуш паперу і сів писати програму Кирило-Мефодіївського братства. Розпитайте мене про зміст цього документа». Якщо виникнуть проблеми, конкретизуйте: «Які аспекти можуть бути відображені у документі?». В міру виникнення питань розкривайте політичні, економічні, національні, культурні аспекти програми.

«Мім»

Мета: розвивати творчу уяву.

Хід вправи: уявіть, що ви виконуєте якусь дію, зображуючи її відповідними рухами (пришиває гудзик, запалює сірник...), решта учасників гри відгадують. Виграє той, хто вигадав і зобразив більшу кількість дій.

«Не може бути!»

Мета: розвивати творчу уяву учнів.

Хід вправи: запропонуйте дітям уявити себе селянином (паном, священиком тощо) певного століття. Нехай опишуть «свої» враження від побаченого у ХХІ столітті. Виграє той, чиї описи будуть насичені більшою кількістю помічених деталей і вражень. Вправу можна використовувати на уроках історії, географії, літератури.

«Фантазери»

Намалювати на дошці кілька незакінчених малюнків. Учням запропонувати на них подивитися. Проаналізувати оригінальні відповіді школярів.

Гра для дітей з 10 років.

«На крилах уяви»

Розвивати уявлення учнів можна за допомогою вправ у діях із уявними предметами. Можна запропонувати наступні варіанти:

- а) Уявіть, що ви пришиваєте гудзик і випадково вкололи голкою палець;
- б) Зобразити тварин;
- в) Жестами «розповісти» короткий текст казки;
- г) Зобразити відомі прислів'я та приказки, наприклад, «Без труда нема плода», «Любиш поганяти, люби й коня годувати» і т. д.

Безумовно, для цих завдань необхідний артистизм школярів.

Гра для дітей з 12 років.

«Жива картина»

Вибирається кілька режисерів із числа школярів. Кожен режисер відбирає собі із числа інших школярів кілька людей. Він повинен поставити з ними «живу картину», розташувавши людей так, щоб інші зрозуміли, яка подія відбувається або відбулася. Це, свого роду, фотографія людей у якусь мить життя. Картини можуть бути смішними й трагічними, наприклад: «щастя», «любов», «нагорода» і т. д., або картина виражає яку-небудь приказку: «Семеро одного не ждуть», «Сила воляча, а розум курячий» і т. д.

Гра розвиває уяву а також привчає до ясності думки, образного її вираження, зміцнює здатність чітко фіксувати в життєвих обставинах саме основне, а все другорядне відкидати.

Гра для дітей з 12 років.

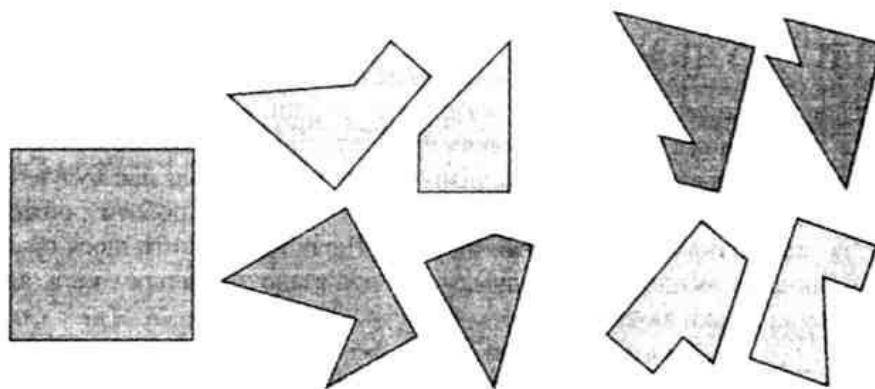
«Ліфт»

Англійський психолог Ганс Юрген Айзенк пропонував таку задачу. Карлик живе на 20 поверсі хмарочосу. Кожного ранку, вирушаючи на роботу, він входить у ліфт, натискає кнопку і з'їжджає на 1-й поверх. Увечері, повертаючись з роботи, він входить у ліфт, піднімається на 10-й поверх, а з 10-го поверху до 20-го йде пішки. Чому він одразу не їде на 20-й поверх?

Відповіді: «тренується», «скидає вагу», «відвідує знайомих на десятому поверсі» — цілком правдоподібні, але неправильні. Правильна відповідь: «Карлик не може досягнути до кнопки 20-го поверху».

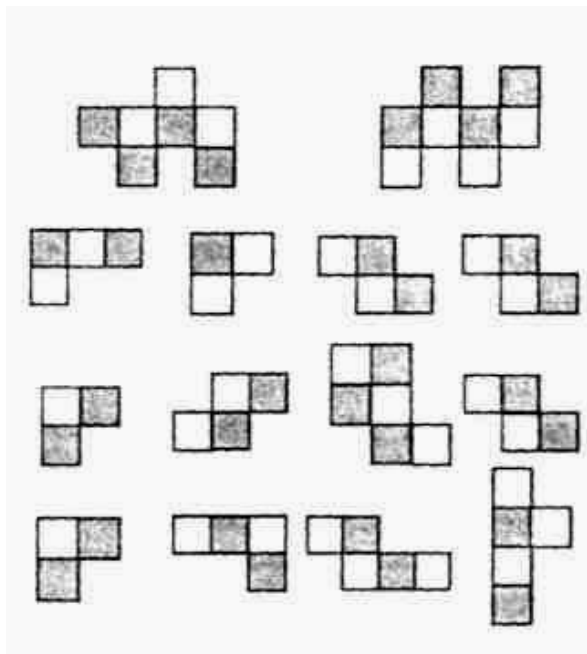
«Просторова уява»

Не всім вдається швидко і без помилок розкрити ряд заздалегідь намальованих квадратів на кусочки заданої форми, які зображено на малюнку. Перевірте себе і своїх товаришів та визначте, хто скільки часу затратить на виконання цього завдання. Розріжте квадрат на такі кусочки

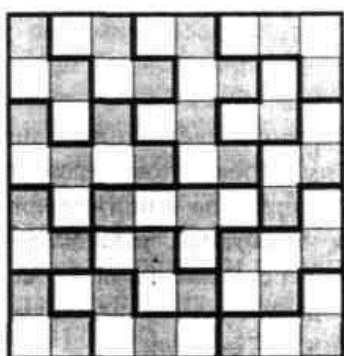


«Розбірна шахова дошка»

Дотепний шахіст розрізав свою картонну шахову дошку на 14 частинок, як показано на малюнку. Вийшла розбірна шахова дошка. Дружам, що приходили до нього грати в шахи, він спочатку пропонував головоломку: скласти з цих 14 частин шахову дошку. Виріжте з паперу такі ж фігурки і переконайтесь самі — важко чи легко з неї скласти шахову дошку.



Можливий розв'язок подано на малюнку.



«Задача, що виникла з примхи трьох дівчат»

Тема цієї задача досить давня. Троє дівчаток, кожна зі своїм батьком, гуляли. Усі шестеро підійшли до невеликої річки і захотіли переправитись з одного берега на другий. В їх розпорядженні був лише один човен без весляра, який брав тільки двох чоловік. Переправу було б неважко здійснити, якби дівчатка не заявили, чи то з примхи, чи то з пустощів, що кожна з них не згодна їхати в човні або бути на березі з одним або двома чужими батьками без свого. Кожна з дівчаток могла вести човен самостійно.

Отже, несподівано виникли додаткові умови переправи, і заради забави супутники вирішили спробувати їх виконати. Як вони діяли?

Відповідь: нехай батьки — А, Б, В, а дочки відповідно — а, б, в. Схема розв'язку:

Перший берег	Другий берег
АБВ	...
а б в	...
I. Спочатку переправляються дві дівчинки:	
АБВ	...

а.. . б в

II. Одна дівчинка повертається і перевозить третю:

АБВ ...

... а б в

III. Одна дівчинка повертається і залишається з своїм батьком, а двоє інших батьків переправляються на другий берег:

A.. . Б В

а.. . б в

IV. Один батько з своєю дочкою повертається на перший берег; дівчинка залишається, а двоє батьків переправляються на другий берег:

... **АБВ**

а б . . . в

V. Переїжджає дівчинка і забирає з собою другу дівчинку:

... АБВ

а .. . б в

VI. За останньою дівчинкою їде її батько (або її подруга):

... АБВ

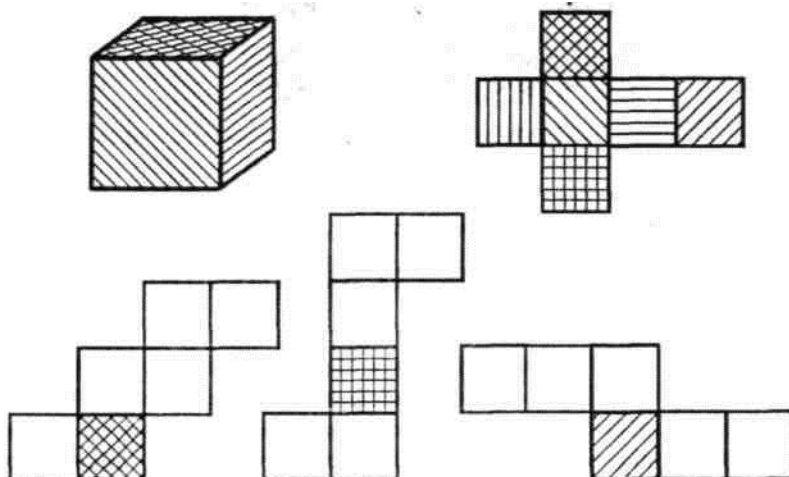
... а б в

I переправу закінчено всім на втіху.

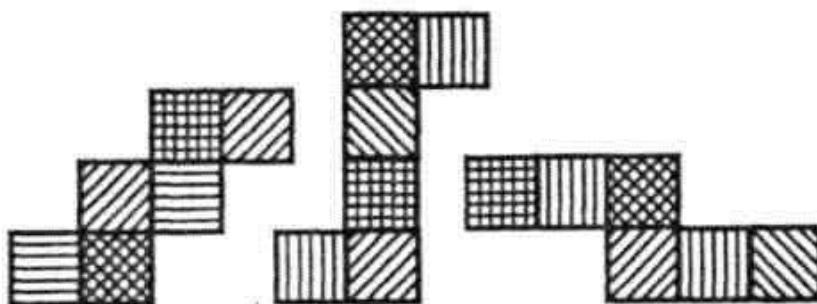
«Розгортка куба»

Усі шість граней куба, зображеного на малюнку, заштриховано по-різному. Власне розміщення граней показано на розгортці.

Проте і розгортку можна побудувати по-різному. Існує двадцять способів побудови розгортки поверхні куба. Тут показано тільки три з них, і на кожній заштриховано по одній грані. Нанесіть штрихування на решту граней з таким розрахунком, щоб при згортанні вийшли цілком однакові кубики (тобто з однаковим взаємним розміщенням граней).



Відповідь:



Список літератури

1. Арістов В. Психологічні аспекти розвитку інтелектуальних здібностей // Психолог. – 2007. - № 18-19 (258-259). – с.25-29.
2. Зоц В. Механізми інтелектуального розвитку // Психолог. – 2005. - № 22 (244). – с.3-47.
3. Нечипуренко Ю. Розвиток пам'яті та правила роботи з нею // Психолог. – 2008. - № 1 (299). – с.17-20.
4. Психологічний практикум для школярів. – Тернопіль: «ПІДРУЧНИКИ@ПОСІБНИКИ», 2001. – 70 с.
5. Розвивальні та корекційні заняття психолога. – К.: Редакції загально педагогічних газет, 2004. – 120 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
6. Самоукина Н.В. Игры в школе и дома: психотехнические упражнения, коррекционные программы / - Ярославль: Академия развития: Академия Холдинг: 2004. – 208 с.
7. Туріщева Л.В. Психокорекційні ігри в роботі педагога. – Х.: вид.група «Основа», 2007. – 160 с. – (Серія «Профільне навчання»).
8. Федько О. Механізми вдосконалення пам'яті, уваги і мислення старшокласників // Психолог. – 2005. - № 26-27 (170-171). – с.9-62.

